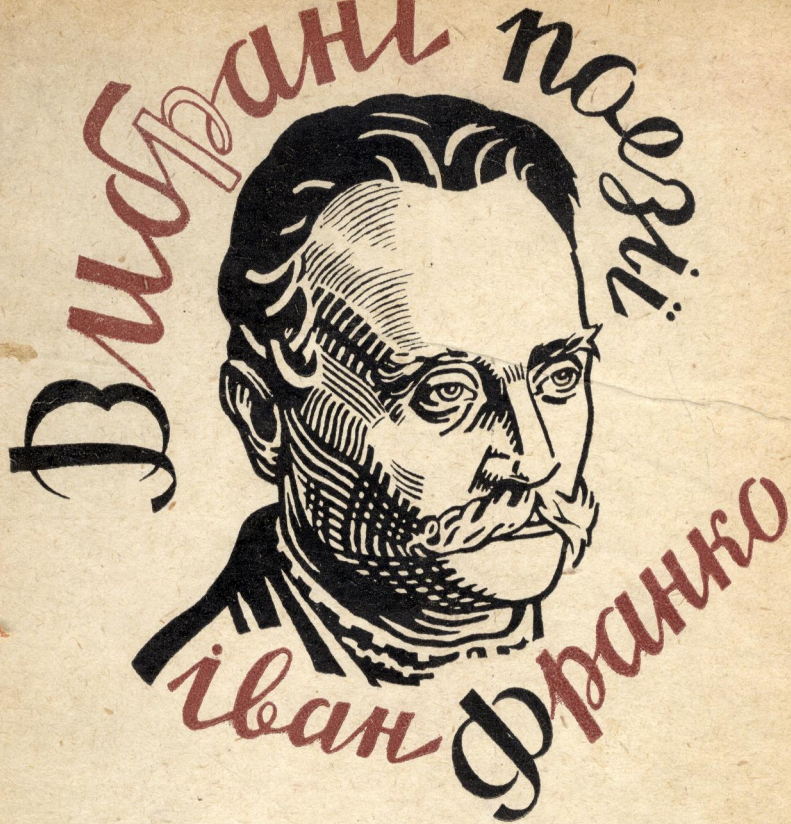

op | 1 | 1929
B-41 no

Stop 8y

31761

„Д-Д-Д-Д“

06
ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
ЗА РЕДАКЦІЄЮ В. АРНАУТОВА ТА О. ПОПОВА

7.3759

ІВАН ФРАНКО

891.79-1

Ф-83

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

УПОРЯДКУВАВ
ІВ. ТКАЧЕНКО

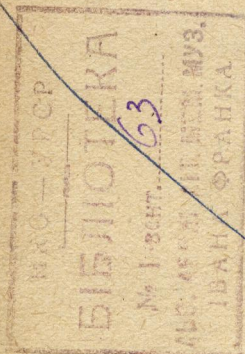
84286 [1]

Львівська Філія
Бібліотеки ім. Т. Шевченка

Державний Науково-Методологічний Комітет
Наркомосвіти УСРР по секції соціального ви-
ховання дозволив до вжитку по книгозбірнях
установ соцвиху

3 кн. у резоні
5.50

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

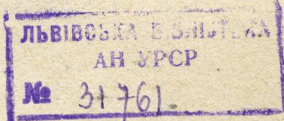
1929

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати

4. ро

51.00

№ 31761.

1929
I
B-410п

Львівська Філія
Відділення №1-УРСР

ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР

ІВАН ФРАНКО

8(c)У.18*(092)

ІВАН ФРАНКО

Найвизначніший після Т. Шевченка поет-революціонер, велетень української літератури й науки Іван Франко народився 3(15) серпня 1856 року в присілку Гора біля села Нагуєвичі Дрогобицького повіту в Галичині. Батько його Яків був простий селянин-хлібороб, а до того ще й добрий коваль. Хоч освіти він і не мав, але був дуже розумний, працьовитий і тим здобув собі в громаді велику пошану. Кузня старого Якова (Яця) завжди була повна людьми, що приходили послухати розумного слова. Любив і малий Івась сидіти у кузні й слухати балачки селян про їх справи, про їх горе, про невдачі, неврожаї. Глибоко западало в душу малому хлопцеві все, що бачив і чув він у кузні батька. Потім Франко так згадував батьківську кузню: „На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний огонь... Це огонь у кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною на далеку

мандрівку життя, і що він не погас і досі“ („У кузні“).

Вже дорослим, вже поетом ставши, Франко тепло згадує ту батьківську кузню, бо вона була для нього кузнею, „де кують ясну зброю замість пут“, вона була для нього першим місцем, де він дізнався, що то є пан, а що жебрак, де він уперше дізнався про боротьбу пригноблених, покривджених проти багатіїв, за свою „кращу долю“.

Запримітивши великий хист до науки у свого сина, старий коваль віддав його попереду до сільської школи сусіднього села Ясениці-Сильної, а потім одвіз до трохи вищої, так званої „нормальної“ німецької школи в м. Дрогобичі. Там поставив Яків свого сина на квартиру до родича-тесляра. В майстерні родича малий Івась придивлявся до життя міської бідноти, що тяжкою працею заробляла собі насущний, бачив він всі її злидні, все горе, бачив, що і в місті є, як і в селі, вбогі й багаті—пани й їх слуги.

Учитися Франко був радий, хотів усе знати, але тяжке тоді було шкільне навчання. Вчили те, що з життям не мало ніякого зв'язку, а до того ж і вчителі були сердиті, жорстокі. Грубість та варварство тодішніх учителів на все життя вселили в душу молодого Франка ненависть та огиду до всякого тиранства, до знущання людини над людиною.

Свої вражіння та переживання шкільного життя Франко потім змалював в оповіданнях: „Малий Мирон“, „Грицева шкільна наука“, „Оловець“, „Отець гуморист“ та інші.

Мертва шкільна наука не давала задоволення цікавому до всього хлопцеві, і Франко починає вчитися сам, хапається за книжки, багато перечитує їх, поширюючи своє знання. Вступив Франко до гімназії. Наука і тут була так само мертва, але хлопець учиться сам. Сам він познайомився з творами українських письменників: П. Куліша, М. Вовчка, С. Руданського, П. Мирного, О. Стороженка і інших, і з творами грецьких класичних письменників: Гомера, Софокла; англійських: Шекспіра, Діккенса; німецьких: Шіллера, Гете, Гайне; польських: Міцкевича; французьких: Гюго і ін.

Найбільше захоплювався Франко Шевченковим „Кобзарем“, якого знав усього на пам'ять. Він і сам дуже рано пробує писати вірші й оповідання, і перші вірші його були надруковані в 1874 р.

Скінчивши гімназію, року 1875-го Франко вступає до Львівського університету на філософський відділ. Часи студентського життя Франка були тяжкими часами в Галичині. Серед інтелігенції почалися суперечки про те, чи українці окремий народ, чи тільки частина російського, чи мова його окремий „язик“, чи „наречие“ великоруського. Полі-

тичні погляди інтелігенції зводилися тільки до запобігання ласки уряду. Далі цієї рабської політики, байдужости до живих народніх інтересів не йшла галицька інтелігенція.

Франко теж спочатку не знав, на яку ступити, і „хитався то на цей, то на той бік“.

Але скоро сталася подія, що мала велике значіння для всієї Галичини, а особливо для Франка: з Росії емігрував (виїхав з примусу уряду) до Галичини професор Київського університету М. Драгоманов. Це була людина дуже освічена й розумна. М. Драгоманов писав статті і в них звертав увагу на насущні потреби народу, на застій у політичному житті, на неучтво галичан.

Вплив Драгоманова в Галичині був надзвичайний. Особливо захопився його думками Франко. В цей час Франко виступив з оповіданнями з народнього життя — „Лешишина челядь“, а через рік надрукував образки з життя робітників — „Борислав“.

В перекладі „Фавста“, присвяченому Драгоманову, Франко писав:

Тобі цей труд; та ж смілим словом ти
Розбив круг нас невіжости границі,
На світло вивів з мертвої темниці.
Вказав нам путь, куди іти,
Як піт і кров до людськості скарбниці,
До поступу будови докладати:
Добра собі в добрі усіх шукати.

На другому році студентського життя Франкового (1877 р.) заарештували всю редакцію студентського журналу „Друг“, заарештували і Франка за участь у таємному соціалістичному товаристві і засудили його до в'язниці на 9 місяців.

Важко жилося Франкові в тюрмі, а ще гірше стало, коли випустили його звідти. З університету його вигнали, всі приятелі відцуралися й жахалися Франка-соціаліста, як прокаженого, виключили його з тих гуртків, де він працював раніше. Але Франко не падає духом. З невеликим гуртком молоді продовжує він літературну працю: видає журнал „Громадський Друг“, потім „Дзвін“, „Молот“, видає „Дрібну бібліотеку“, пише поезії, перекладає з Гайне, Байрона й ін.

Знесилений надмірною працею та голодом у Львові, року 1880-го Франко їде на якийсь час спочити до товариша на село. Там його арештовано вдруге, держано три місяці в тюрмі, а потім одпроваджено „по етапу“ до родичів у Нагуєвичі. „Тяжка це була дорога,— пише Франко в своїй автобіографії,— після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях“.

У Коломиї Франко трохи не вмер з голоду.

Та не зважав Франко на скрутні обставини й увесь час працював, не покладаючи

рук. У Львові працює він також у робітничих гуртках над питанням соціалізму.

Чимало понаписував він за цей час революційних бадьорих по духу поезій: „Товаришам із тюрми“, „Наймит“, „Каменярі“ й ін., а також оповідань — „Бориславські оповідання“, „На дні“, „Захар Беркут“ і ін., багато всяких наукових розвідок.

Багато працював Франко і для селян. Він не тільки писав, а й їздив по селах і живим словом розповідав їм про те, що писав. Популярність його серед селянства швидко зростала. Франка двічі вибирали до парламенту (зібрання народніх представників у буржуазних країнах), але уряд не допускав. Виросши на селі, Франко ще змалку придивився до тяжкої, злиденної долі мужика і все життя своє почував себе обов'язаним працювати для селянства, для трудящої верстви його. А тим критикам (В. Щурат), що обвинувачували його в декадентстві (занепадницькі мотиви в літературі), Франко гордо відповідав:

. Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода...
Я є мужик: пролог, не епілог¹.

З року 1881-го Франко видає (з Ів. Белеєм) журнал „Світ“, в якому містить багато

¹ Пролог — вступна частина твору, епілог — кінцева.

свого матеріалу, працює в газеті „Діло“, в журналі „Зоря“ і т. д.

Року 1881 - го Франка заарештовують утретє—„не знати за що“—і забирають на 2¹/₂ місяця до тюрми. Там написав він чудове оповідання „До світла“ й низку „тюремних сонетів“. Крім того, в його вже була збірка поезій „З вершин і низин“, збірка оповідань „В поті чола“, поема „Панські жарти“ й багато інших творів. За 20 літ праці він уже визнаний всіма письменник.

В 1890 - му році Франко засновує з Павликом радикально - соціялістичну партію й видає журнал „Народ“, через який розбуркує в широких масах свідомість їх економічних, політичних і національних інтересів і ширить західньо - європейські думки.

Не кидав Франко і своїх наукових студій. Вже під сорок літ їде він докінчувати Віденський університет, по скінченню якого почав готуватися до професури, написав великої наукової ваги праці: „Іван Вишенський та його твори“ та „Варлаам й Йосаф“.

Франко був разом ученим, дослідником і поетом. Досліджуючи науково певну тему, він в той же час цікавився нею і як письменник. Своїми науковими студіями Франко зробив великий вклад не тільки в українську науку, але й у світову.

По смерті професора О. Огоновського Франко хотів було читати лекції з історії

української літератури, але галицький намісник не затвердив його через те, що... Франко аж тричі сидів у тюрмі. Та прислужився тут дехто й з „своїх землячків“, що не хотіли бачити професором людини з соціялістичним переконанням.

Так і не довелося Франкові стати професором. Проте він не переставав працювати на полі науки й збагачував її все новими блискучими творами. Заслуги його були такі значні, що Петербурзька та Празька академії наук обрали його своїм членом, а Харківський університет дав йому почесний докторат (найвищий вчений ступінь). Написав він тоді й повісті: „Основи суспільности“, „Для домашнього огнища“; драми: „Учитель“, „Украдене щастя“; збірник поезій „Зів'яле листя“ й ін.

В 1898 році одсвятковано ювілей 25-літньої літературно-наукової та громадської діяльності Франка. Багато було привітань з усієї України і з чужих країн. Знайдено йому роботу в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові та в „Літературно-Науковому Віснику“, де він був редактором.

Але надмірна праця знесилила Франка: він почав підупадати на здоров'я. Спочатку одібрало йому руки, а потім і ясність думок. Та й недужий не кидав він праці над письменством та наукою.

Року 1913 одсвятковано 40-літній ювілей

Франкової праці. Не було вже тоді на Україні освіченої людини, що не визнавала б великих заслуг Франкових.

„Останні роки Франкового життя,— згадували очевидці,— були великою болісною трагедією. Перетомлений, зламаний, ходив він поміж нами і волочив по землі свої зламані, окривавлені орлині крила“.

Помер Франко у Львові 15 (28) травня 1916 року підчас російської окупації (заняття військом) Галичини.

На думку Франка, письменство „мусить обертатись найчастіше до тих верстов громади, до котрих належить найбільша частина людськості, цебто до так званого „простого народу“, до тих, що заробляють собі й більшій частині інших верстов хліб „у поті чола“.

І всі твори Франка перейнято щирими симпатіями до всіх поневолених,

До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнітуть окови...

В своїх оповіданнях Франко малює злиденне життя пригнобленого трудового селянства: важка праця без відпочинку, не покладаючи рук („Лесишина челядь“), невиласні економічні злидні, що примушують бідняка запозичатися в місцевих павуків, і шахрайство останніх („Сам собі винен“),

соціально-економічні утиски („Ліси та пасовиська“), здирство непосильними податками та штрафами („Добрий заробок“, „Історія одного кожуха“), чорні від диму халупи, лахміття замість одєжі, нужденна харч і т. д.

Вихід з цього скрутного матеріяльного становища — іти або на нові землі до Бразилії, яка в напівказкових оповіданнях малюється чарівною країною з плодючою землею („До Бразилії“), або йти в найми на бориславські нафтові копальні, поповнюючи таким чином армію пролетарів. Процес пролетаризації села й життя робітників на бориславських копальнях живо й яскраво змальовує Франко в нарисах під назвою „Бориславські оповідання“ (Борислав — велике село в Східній Галичині, в якому здобувають нафту й земельний віск).

Поруч злиденного робітничого життя, Франко яскраво змальовує побут капіталістів-хазяїв, що живуть потом і кров'ю робітників і не зупиняються для власної сліпої наживи ні перед шахрайством, ні навіть перед злочинством. Таких хижаків-капіталістів автор показує в цілій низці оповідань („Гершко Гольдмахер“, „Гава“, „Гава і Вовкун“ і ін.).

Символом усіх отих соціяльних хижаків в поезіях Франка є беркут (орел), що живе

несправедливістю, вбивством і викликає собою у поета прокльони:

Я не люблю тебе, ненавижу, беркуте!
За те, що в груди ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них;
За те, що тебе боїться слабша твар,
Ненавижу тебе за тее, що ти цар!..

В повісті „Борислав сміється“ Франко намагається проказати шлях до визволення трудящих від визиску й гнобительства капіталістів. Найбільші бориславські багатирі єднаються між собою для збільшення свого багатства й безмежного панування над робітниками. Подібне ж єднання виникає і серед робітників. Робітника Бенедьо скалічила підойма. Коли він після тяжкої хвороби знову став до праці, то хазяїн його прогнав. Тоді в Бенедя зароджуються такі думки: „Невже ж робітник завсігди робить на його ласці? А коли робітник сьак-так жив, то, значиться, також тільки з його ласки? А з чиеї ж ласки мене скалічила підойма? А коли він раз-у-раз такий ласкавий на робітника, то чия ж ласка виганяє мене з зарібку на голодну смерть?“

Під впливом таких думок бориславські робітники заклали „братство“, спілку між собою з власною касою допомоги і спромоглися на організований виступ, „страйк“,

який, правда, не дав ніяких наслідків через те, що капіталісти обдурили робітників. На зборах „спілки“ робітники обговорюють усі ті кривди й образи, що кожному довелося бачити або зазнати. А один з товаришів, обраний за „карбівничого“, одзначає „на-незабудь“ кожну кривду карбом на палиці. Так склався рахунок, що його спілка мала колись подати своїм гнобителям. Всі факти закарбованих кривд і образ наводять робітників на думку, що „наша загальна кривда — бідність, безпомічність, голод“. В наслідок цієї думки повстає питання: „а на кого її закарбувати?“ Чи зносити її терпеливо, то-ту найбільшу загальну кривду, а тільки карбувати ті дрібні часткові, що складаються на то-ту велику?“

Розуміється, винного в тій „найбільшій загальній кривді“ робітники не знайшли: її треба було ставити на рахунок не окремих осіб, а всьому капіталістичному ладові. Та тільки це тоді (70—80 р.р.) робітники ще собі не усвідомили.

Ще виразніш про цей шлях перемоги трудящих говорить Франко в своїй збірці поезій „З вершин і низин“ (1887 р.):

. Як цей лад
Перевернуть хочем ми?
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,

А правдою і працею
Й наукою.

І далі поет застерігає:

. А як війна
Кривава понадобиться,
Не наша в тім буде вина.

Франкові не раз доводилось протягом довгого свого віку змінювати поле своєї діяльності, і це відбилося на його творах. Революційними думками й настроями перейнято Франкові твори першої половини його життя: збірка поезій „З вершин і низин“ і розглянуті оповідання та повісті. В другу половину свого життя, що починається приблизно з середини дев'яностих років, Франко уникає майже зовсім суспільно-політичної роботи й віддається науковим студіям. Колишні громадські мотиви, запальні заклики до боротьби, тепер заступають мотиви особистого життя, повитого спокійним смутком та зневір'ям. Виникнення цього сумного настрою пояснюється, головним чином, розчаруванням Франка в можливості організувати в відсталій економічно Галичині темне, некультурне галицьке робітництво, якого тоді було мало, та й мало чим відрізнялося воно довгий час від селянства; були тут, розуміється, причини й особистого характеру. В другий

період написав Франко такі збірки поезій: „Зів'яле листя“ (1896 р.), „Мій ізмарагд“ (1898 р.), „Із днів журби“ (1900 р.), „Semper tiro“¹ (1906 р.), поему „Мойсей“, декілька поем на світові сюжети й ін. В цьому ж періоді написав Франко ще декілька повістей та драм.

Та, не зважаючи на сумний настрій і зневір'я Франка в останніх роках, заслуги його в культурній історії України великі: в своїх творах він перший в українській літературі почав відбивати пролетарський рух, процес розвитку промислового капіталу в Галичині, зріст і розвиток соціальної боротьби. Все життя своє Франко тягнув галицьке громадянство на широкий шлях європейської культури. Як і його Мойсей, він міг би сказати про себе:

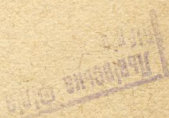
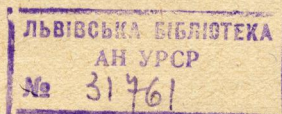
Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзяттю,
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю...

Франко справді поклав свою печать на все культурне й соціально-політичне життя не тільки Галичини, а й усієї України.

Ів. Ткаченко

¹ „Завжди учень“.

І. БОРОТЬБА

І. ГИМН

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,—
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпійонське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде!—
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє...
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою,—
Міліони радо йдуть,
Бо ж це голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь :
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремесницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум нещастя,
Сила родиться й завзяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавіна, —
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила, мов огонь¹,
Розвидняющий день?..

1880

¹ Огень — огонь (бойківський діалект).

II. ТОВАРИЩАМ ІЗ ТЮРМИ

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям:
З давніх брудів і думка розкута,—
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю оґрітим життям;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливем до країни святої,
Де братерство і згода й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Це поборює воля неволю,
„Царство боже“ на землю зійде.

Не моліться вже більше до бога:
„Хай явиться нам царство твоє!“
Бо молитва слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде¹,
Сильна воля і спільний наш труд.

1878

¹ Посяде — здобуде.

III. НА СУДІ

Судіть мене, судді мої,
Без милости фалшивої!
Не надійтесь, що верну я
З дороги „нечестивої“,
Не надійтесь, що голову
Пред вами смирно схилю я,
Що в добрість вашу вірити
Буду одну хоч хвилю я.

Судіть мене без боязні,—
Та ж сильні ви, те знаєте!
Судіть без встиду, та ж ви встид
На прив'язі тримаєте;
Судіть, як каже право вам,
Судіть гостріше, тяжче ще,
Та ж ви і право,— то одне
В одній машині колісце.

Одне лишень прошу я вас,
Скажіть виразно й сміло ви:
Яка вина моя і тих,
Що враз зі мною йдуть і йшли?

Скажіть виразно: „Люди ті,
Це зрадники! Вони хочуть
Перетворить, перевернуть,
Звалити наш суспільний лад!“

Та й ще скажіть, за що хочуть
Перетворити лад цілий?
За те, що паном в нім багач
А гнесь слугою люд німий,
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена,
Хоч весь той ваш суспільний лад
Піддержує й живить вона.

За те, що дармоїдство тут
З робучих рук ссе кров і піт;
За те, що тут з катедр, амбон¹
Ллесь темнота, не ясний світ,
За те, що ллесь мільйонів кров
По прихоті панів, царів;
За те, що люди людям тут
Кати, боги, раби гірш псів.

А ще скажіте, як цей лад
Перевернути хочем ми?
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою і працею
Й наукою. А як війна
Кривава понадобится,
Не наша буде в тім вина.

¹ Амбона — з польськ., місце, звідки кажуть проповіді в церкві.

Та ще скажіть, що ви й самі
Не відмовляєте нам то,
Що правду ми говоримо,
Що прямо, чесно ми йдемо
За правдою. Все те скажіть,
Судді мої, по щирости,
Тоді в ім'я цього ладу
Судіть мене без милости!

1880

IV. МИЛОСЕРДНИМ

Нехай і так, що мов червяк,
Затоптаний в багно життя,
Оскорблений¹, унижений,
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що в старця мов,
Похилий мій, нужденний вид,
Та все ж ваш дар непрошений
Глибоко груди мені ранить.

Нехай і так, що добрі ви,
І чесні ви, і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцеві милостині ви;
Та милостині вашої
Я не благав, я не просив,—
За що ж ви дар той тичете,
Щоб руку мні наскрізь палив?

І хто ж вам право дав таке,
Щоб милувались ви сейчас

¹ Оскорблений — покривджений.

Над кожним, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровнії,
Погас в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, це пролетар?

Хто знає, може драний той,
Блідий, нужденний пролетар
Не хоче милости, вважа,
Пощочиною всякий дар?
Хто знає, може слова лиш
Прихильного від вас він жде,
А може, найвдячніший вам
За ваше мовчання буде?

А, може, дар той, за котрий
Вас ваша совість похвалить,
Його важким униженням,
Мов п'ясть, додолу повалить?
А, може, за той дар, що в вас
Із милостивих рук плине,
Він милість вашу дешево
І руки ваші проклинає?..

V. SEMPER IDEM!¹

Против рожна перти,
Против хвиль плисти,
Сміло аж до смерти
Хрест важкий нести!

Правда проти сили!
Боем против зла!
Між народ похилий
Вольности слова!

З світочем науки
Против брехні й тьми —
Гей, робучі руки,
Світлії уми!

Ще те не вродилось
Гострее залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш утле тіло!

1880

¹ Завжди те саме.

VI

Всюди нівечиться правда,
Всюди панує брехня,
В ваших лиш серцях, о браття,
Хай не постане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт¹,
Там ви вогонь негасимий
Чесної думки паліть!

Твердша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур,
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простоїть ціла,
Поки не зломиться лютий
Вал лицемірства і зла.

¹ Опліт — мур, загорожа.

І мов те древо зимою,
З верху безлисте, мертве,
В бурі, морози пускає
Вічно коріння нове;

І мов нора та підземна
Триска ключем з-під скали,—
Трисне з-під зла й пересудів
Правда жива на землі.

1880

VII. ТОВАРИЩАМ

І вас зі своїх зборів проженуть,
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші прокленуть
І крикнуть: „Зрада! Пагубнії мрії!“
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою, замучених, напоять,
Надії ясні жовчею затроять.

На суд потягнуть вас, начинять вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і бога. Ділом і словами
Не проминуть ранити раз-у-раз
М'якеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: „Оттак жить!“ — і нераз
Самому страшно, защемить у груди...
Чи ж так живуть з людьми-братами
люди?

Не так повинні! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...

Борітеся! Терпіть! По всій землі
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложжя¹, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!

1880

¹ Гложжя — глід, рослина.

VIII

Не люди наші вороги,
Хоч люди гонять нас і судять
І запирають до тюрми,
І висмівають нас, і гудять.

Бо люди що? Каміння те,
Котре розбурхана весною
Валами котить і несе
Ріка розлитая з собою.

Не в людях зло, а в путах тих,
Котрі незримими вузлами
Скрутили сильних і слабих
З їх мукою і їх ділами.

Мов Лаокоон¹ серед змій,
Так люд увесь в тих путах в'ється...
Ох, і коли ж той скрут страшний
На тілі велетня порветься?

1880

¹ Лаокоон — стародавній грецький герой, задушений зміями з наказу Аполлона за те, що попередив троянців про загрозу їм від грецького дерев'яного коня.

IX

Недовго жив я в світі ще,
Та встиг чимало вже зазнати.
Не що й дало мені життя,
Та все ж дало досить багато.

Дало мені пізнать добро,
Дало побачить світ науки,
Бажання правди у душі
І дві тверді робучі руки.

Дало і приязнь, і любов
Взаїмну, хоч і не щасливу.
Сказало: „Сій, хоч не твійов”²
Руков³ пожате буде жниво!“

І ворогів дало, котрі
Кленуть, гнетуть мене, бо сильні;
Дало й прихильників, котрі
Найбільш самі собі прихильні.

² Твійов — твоєю.

³ Руков — рукою.

Та над усе ціню я ту
Малую мірку мук і болю,
Котрі приняв я в цім життю,
За правду, за добро, за волю.

1880

Х

Ви плакали фалшивими сльозами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомогти мені не вміли й не хотіли.

„Жаль бідного! З дороги марне збився
І згиб! Ми це з гори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепився,
І ось куди його фантазії загнали!“

А другі, ще милосердніші, бистро
Здвигаючи плечима, промовляли:
„Ось до чого веде погане товариство,
Сліпая віра в мрії-ідеали!“

Пожалували всі мене, а далі
Пішли — хто на обід, хто в карти грати,
А хто судить запертих в криміналі¹,
А я лишивсь під тином умирати.

1880

¹ Кримінал — тюрма.

XI

Бувають хвилі, серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злоби
Гляджу на небо й світ живий
І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь огонь страшний.

І вміть спалить всю землю тую
З всіма неправдами її,
Перелама хаос¹ твердую
Щкарлущу скріпкої землі...

І, наче золото в горнилі,
Цей світ очиститься зовсім —
І чиста, в невечерній силі
Засяє правда й воля в нім.

1880

¹ Хаос — безладдя.

XII

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих і моя вплила краплина;
До храму людських змагань, праць і трудів
Чень¹ і моя доложиться цеглина.

А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

1880

¹ Чень — а ось, адже, може.

XIII

Нехай і так, що згину я
Забутий десь під тином,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мгла
На небі синім!

Нехай і так! Я радо йду
На чесне, праве діло!
За нього радо в горю вмру
І аж до гробу додержу
Свій прапор ціло.

1880

XIV

Тяжко, важко вік свій коротати
У незнання сумерці німім
І хилитись і в ярмі стогнати,
До могили простогнати в нім.

Тяжко, важко вік цілий боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у горю, а не вміти
Того горя й крихточку вменшить.

А ще тяжче бачити всю муку,
Знати добре джерело її,
Але не могли подати руку
Тому брату, що так стогне в тьмі.

А ще тяжче гаряче бажати
Волі, правди, братньої любови,
Шарпатись у путах, гризти грати,
А на волю встати не могли.

1878

XV. ДУМКА В ТЮРМІ

Ой, рано я, рано устану,
На яснее небо погляну,
А небо, як синій кришталь,
А в серці важкий сум і жаль.

Всміхається небо без зміни,
Глядить на тюремнії стіни.
А стіни пожовкли — від сліз,
Що ними просякли наскрізь.

Гей, яснее небо, чому ти
Глядиш так чудово всміхнуте,
По що в ту проклятую кліть¹
Ти шлеш такий любий привіт?

Тут сльози, ти радість голосиш!²
Ти запах свободи приносиш,
А тут ось понура тюрма,
Могила тісна та німа.

¹ Кліть — клітка.

² Голосити — об'являти, оголошувати.

Живий у могилу заритий,
Гляджу я на світлом облитий,
На вільний, веселий той світ —
Кров жаром у жилах кипить.

За що мене в пута скували,
За що мені волю відняли?
Кому я і чим завинив?
Чи тим, що народ свій любив?

Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх, —
Це ввесь і єдиний мій гріх.

1877

XVI. НЕ БІЙТЕСЯ ТЮРМИ!

Не бійтеся тюрми, о, други молодії!
Не бійтеся тих пут, що на короткий час
Обкручують, немов холодні, чорні змії,
Безсильне тіло! Що значить це для нас?

Бажається панам погратися трохи з нами,
Бо бачать, що в тюрмі зовсім ми в їх руках,
Ну і обвішають старими бренькачками,
Щоб знати, як було в середніх ще віках.

Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм,
Тверді, безвихідні, уперті та живі,
І проти них, брати, борню ми підіймаєм.

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і розумієм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі.

1880 р.

XVII. БЕРКУТ ¹

З укритого гнізда в скалистій десь щілині
З тяжким він розмахом рванувсь під хмари
сині,—

З таємних мов джерел гнівлива думка
рветься,

Облетить світ і аж о неба звід опреться,
І б'є важким крилом, де лиш сягнути зможе,
І зве: Де правда та? Де ти, великий боже?
Всі зорі збігла я, атоми ² всі в природі,
Перешукала скрізь, тебе ж спіткати годі.

В блакиті він завис недвижний,
розпростертий,
Мов над життям грізний, невпинний образ
смерти.

Здається, до небес він гвоздями прибитий,
Та чуєш, що він гнеть ³ вниз вержесь ⁴—
кров пролити.

¹ Беркут — карпатський орел.

² Атом — безконечно мала, неподільна частина матерії.

³ Гнеть — в сю мить, як стій.

⁴ Вержесь — кинеться.

Ти чуєш се, і жах тебе проходить зимний:
Та ж над тобою тож завис беркут нестримний!
Він не хибне тебе, хоч як високо висить.
Чи багато то ще хвиль тобі гуляти лишить?..

Ось рушив він. Пливе без маху крил в
блакиті,
Мов човник долі тче днів наших пасма
скриті.

Спокійно колесить, знижаєсь, знов зриваєсь,
За хмару криється, в лазурі розпливаєсь.
Лиш гострий крик його вістить, що він
голодний.

Так в час тиші не раз прорветься плач
народний.

І защемить в душах вельможних біль
таємний,

Мов землетрясення віщун, той грім підземний.

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте!

За те, що в груди ти ховаєш серце люте,

За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих

З погордою глядиш, хоч сам живеш із них:

За те, що так тебе боїться слабша твар;

Ненавиджу тебе за теє, що ти цар!

І ось блищить мій кріс¹, ціль добра,
вистріл певен

І вбійчеє ядро під хмари понесе він.

І замість нести смерть з гори на земне
ложе

¹ Кріс — рушниця.

Ти сам спіткаєш смерть під хмарами, небоже.
І не як божий суд, але як труп бездушний
Ти впáдеш, судові тих моїх куль послушний,
І не останній ти! нас є стрільців сто сот:
І все, що звесь беркут, полоще кров'ю рот,
Вивищуєсь¹ над мир, тривогу й пострах сіє,
Те кулі не уйде, як слухний час наспіє.
А труп бездушний ми без жалю, без промови
Ногою копнемо, і підéмо дальш на лови.

1883

¹ Вивищуєсь — піднімається вище.

XVIII

Безкраї, чорні і сумні
За ночами минають ночі,
І безутішному мені
Схід сонця сниться. Бачать очі
Крізь мур тюремний, як лютує
Завзята боротьба в природі.
Ще темний Аріман¹ панує,
Розпершись гордо там, на сході.
Та в царстві своїм чує він
Таємну дрож. Ось легкокрилі,
Мов стріли, до понурих стін
Летять від сходу світла хвилі.
Лютує Аріман, гасить
Ненависне проміння враже,
Та хвиля світла все біжить,
Хоч що він робить, що він каже.
Хитаєсь трон його твердий,
І чуєсь Чорному цареві²,
Як Ормузд³ ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих.

1880

¹ Аріман — дух зла, ночі (перський).

² Чорному цареві — себто Аріманові.

³ Ормузд — дух світла, добра, сон ця.

XIX

Не покидай мене, пекучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, бліда журо-марюко,
Не дай заснуть в постелі безучастя—
Не покидай мене, гриже-гадюко!

Не дай живому в домовину кластись,
Не дай подумать ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Докіль круг мене мілійони гинуть,
Мов та трава схне літом під косою,
І від колиски аж по домовину

Живуть з бідой, наче брат з сестрою.
Докіль життя тяжким нас давить валом,
На пні ламає силою страшною,—

Докіль ще недосяглим ідеалом¹
Для мілійонів ситість, тепла хата,—
Докіль на лицях сльози, ніби ралом,

¹ Ідеал — найвища, неосяжна мета людських поривань.

Борозди риють,—доки зимна грата
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишаються під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсуття й обмани
І світ заражують, докіль могуті

„Стовпи“¹ отруту ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті своєї,
Люди трупом стелють люті Тамерлани!²

Ох, загніздись на дні душі моєї,
Важкая думо! Сильними кліщами
Стискай те серце, якщо б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над ухом: „Ти слуга нещасних!
Працєю для них словами і руками
Без бажань власних, без вдоволень
власних!“

1883

¹ Стовпи — проводирі.

² Тамерлан — видатний монгольський ватажок.

XX

Місяцю, князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
Стежкой таємною...
Ніжно хлюпочеться
Воздушне море;
Так в нім і хочеться
Змиць з серця горе.

Місяцю, князю,
Ти чарівниченьку!
Смуток на твоєму
Ясному личеньку.
Із небозвідної
Стежки погідної
Важко глядіть тобі
В море бездонне,
В людськості бідної
Горе безсонне.

Місяцю, князю!
В пітьмі budouщого,

Знать, ти шукаєш
Зілля цілющого,
Зілля, що лиш цвіте
З-за райських меж...
Ох, і коли ж ти те
Зілля найдеш?..

1883

XXI

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гіллі пісню сумовиту.

Аж, бач, голубка, його пташка біла,
Що вже два дні не знає де пропадала.
Туж понад ним крильцями стріпотала
І тихо в нього на колінах сіла.

Старий погладить хтів її руков —
Та й обімлів: ті крильця сніжно-білі
Обризькала червона людська кров.

І зойкнув дід: „Прокляті, зсатанілі
Часи, коли з осель людських в цей ліс
На крилах голуб людську кров приніс!“¹

1889

¹ Мотив із Ленау (*Ів. Фр.*).

XXII

Все йде, все минає і краю не має;
Хто вчора був зверху, сьогодні спадає;
Хто вчора сміявся, сьогодні заплаче;
Хто вчора скавав, нині стогне, не скаче;
Хто вчора живий був, гниє нині в трумні;
Хто вчора звався мудрим, пішов нині
в дурні.

Все йде, все минає і краю не має,
Що вчора померкло, сьогодні світає;
Що вчора минуло, сьогодні надходить,
На свіжих могилах нове життя сходить.
Де сила жива, життя кличе до боїв,
Та вже ж не хибне там борців і героїв;
Встане проповідник, де багато грішних;
Де багато дурнів, знайдеться й насмішник.

XXIII. КОРЖЕНКОВІ¹

Душно і хмарно,
Важко, бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав о нас?
Йти в небезпечний бій,
Чи гнутись плазом?
Друже сердешний мій,
Ходімо разом!

Щастя не ждімо,
Щастя не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч його промінь згас,—
В день буде знов ясність
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!

З гнетом і тьмою,
З розбратанням братів

¹ Корженко — псевдонім Вол. Коцовського, що під таким псевдонімом писав поезії в „Світі“, що редагував Франко (1881 — 1882).

Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісти
Ясним показом
В збройній готовості
Ходімо разом!

1882

XXIV. СТРАШНИЙ СУД

Ну, а що, як справді правда,
Що панотчик в церкві править,
Що мене по смерті ангел
Перед божий суд поставить?
І засяде бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі штири кінці світа
Враз поклоняться старому,—
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи,
І мертве все стрепенеться,
Дожидаючи обнови,—
І що від нащада світа
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропаде
Ні атом ¹⁾ життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні, сиві хмари,
І ущерть сповниться міра

¹ Атом — безмежно мала, неподільна частина матерії.

Плати добрим, злому кари...
І відкриваються всі тайни
Найновіші й найдавніші,—
Перед явністю такою
Затремтять найправедніші...
І не тільки кожне діло,
Але навіть кожне слово,
Кожний помисл, кожна похіть
Оживуть тоді наново,
І дістануть рух і голос
І мов військо незлічене
Попливуть на суд — свідчити
Против мене, чи за мене?...
Що ж, на судову розправу
З апаратом¹ так безмежним
Стану я, слабий і грішний,
Певно з трепетом належним.
І скажу: „На суд твій, боже,
Я стаю, земне створення,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь і всю сліпоту
І всі єресі² й всю схизму³,
І жалко те невмируще

¹ З безмежною владою.

² Єресь — облудна, брехлива наука.

³ Схизма — церковний розкол.

Критицизму¹ й скептицизму².
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знаєш,
Та яким мене создав ти,
То таким мене і маєш“.

„Замовчи! — гукне з-за хмари
Голос божий дужче грому.—
Все, що є, чому є й по що,
Видно скрізь мені самому...
Патос³ твій смішний для мене,
Дотеп твій не мід, а оцет;
А цю приказку латинську
Знаєш: *Sus Minervam docet*?⁴
Чим ти був, яким був, по що,
Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,
Все було з моєї волі.
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і досі сієш,
Все те був мій план, якого
Ти ні в зуб не розумієш.
А що ти сповнив задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана“.

Тут панотчики й владики⁵,

¹ Критицизм — обмірковування, оцінка.

² Скептицизм — недовіря, сумнів.

³ Патос — захоплення.

⁴ Свиня вчить Мінерву (богиню).

⁵ Владики — вище духовництво.

Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: „Боже, отче!
Чи ж подоба, чи ж потреба,
Щоб цей грішник, цей єретик,
Атеїст¹ ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;
Де щепили ми покору,
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали,
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Виводили нас з концепту².
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;
Він був вовк у твоїм стаді,
Був головня в твоїм стозі.
Він труїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, боже,
Це, їй-богу, нелояльно³.
Ми ж твою сповняли волю,
Що стоїть в письмі святому,
Ми з твого заповіту
Не вронили ні атому,—
А цей жевжик тут нас буде

¹ Атеїст — безбожник.

² Концепт — певний порядок.

³ Нелояльно — неправдиво.

Ще стягати із котурнів!...¹
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас маєш всіх за дурнів.
Ми на це не згодні, ми, що
Скрізь стежки твої простуєм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм!

Пан-біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду²,
І всміхнеться добродушно
І таку їм дасть пораду:
„Цитьте, діти! Тут не сеймик³,
Щоб ревли ви й кричали!
Ви ж у небі, де немає
Ані болю, ні печали.
Опозицій⁴ та обструкцій⁵
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично⁶.
Тут я поїзду кондуктор,
В якій хочу кого класі
Подсаджу, а пасажирам
Іншим всім до того засі.
В моїм небі місця много,
Всяких треба тут професій,

¹ Котурни — високі черевики, високості.

² Тирада — довга промова.

³ Сеймик — в старій Польщі округові з'їзди.

⁴ Опозиція — незгода.

⁵ Обструкція — протест.

⁶ Деспотично — самовласно.

І багато пасажирів
Іде в мойому експресі¹.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для всіх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,
Скиби краючи й загони,
І для всякої худоби
Єсть окремі тут вагони.
Там їм плата по заслuzі,
Море радощів готових,—
Але мусить же й зо мною
Їхать хтось у особових.
Вас я, дітоньки, шаную,
Та одна моя вам рада,
Щоб держались ви, як добрі
Пастирі, свого стада.
А компанію для мене
Вибирать вам буде трудно;
А мені в компанії з вами —
Вибачайте — було б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Це лишіть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Вам, їй-богу, не позволю!“

Тут я попрошу о слово
І скажу: „Мій боже правий!
Присуд твій мені не ясний,

¹ Експрес — швидкий потяг.

Та занадто він ласкавий.
Хоч то певно не моя річ
Поправляти присуд божий,
Та боюся, до твого
Я експресу не пригожий,
Компаніста я немудрий
Для небесного салону¹
І готов так, як у земних,
Часто випадати з тону.
А подруге,— ти ж подумай:
Для якої то поради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я ж добродіїв цих знаю:
Не дадуть вони спокою,—
Шепти, чорнення, доноси
В небі попливуть рікою;
Будеш мати тут протести
І соборчики й обиду,—
Вигризуть мене із неба,
І тобі нароблять стиду.
А нарешті — вибач, боже,—
Не кортить мене до раю;
Твоїх розкошів небесних
Я, їй-богу, не бажаю.
Не кортить мене ні вічний
Серафимський² спів похвальний,—
На такі високі співи

¹ Салон — кімната для гостей.

² Серафим — найвищий ангельський чин.

Я зовсім не музикальний;
Не кортять мене небесні
Псальми, гимни й акафисти¹,—
В їх бомбаст² ану ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до речі,
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, твої ті
Херувими, Серафими,
Шестокрилії почвари—
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли і учні,
Корифеї³ всі небесні,
Як поглянуть ближче, боже,—
Страх вони не інтересні.
Сам Петро, чого він вартий,
Що Христа в біді відрікся!
І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся!
Або ті твої аскети⁴
Сухоребрі та немиті.
Ті фанатики⁵, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети⁶,

¹ Акафисти — похвальні пісні церковні.

² Бомбаст — пиха, чванливість.

³ Корифей — видатний діяч науки або мистецтва.

⁴ Аскет — пустельник.

⁵ Фанатик — засліплена якоюсь думкою людина, бузувір,

⁶ Апологет — захисник.

Догматисти¹, каноністи²,
Інквізитори, що вміли
„Jgne ferro“³ в душу лізти.
Або й ті, що з твоїм словом
На устах всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли,
І Хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мислі!
Адже будши консеквентним⁴,
Ти їх мусиш пригорнути,—
Тож подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?
Та це ще не все; можливо,
Що тут різніі порядки,
І на всяку бранжу⁵, боже,
Єсть окремі сепаратки⁶.
Але жити в твоїм небі
І втішатися й співати,—
Господи, то скільки ж треба б
Напихати в вуха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло

¹ Догма — непохитна істина.

² Канон — церковна постанова, правило.

³ Вогнем, мечем.

⁴ Консеквентний — послідовний.

⁵ Бранжа — товпа, голота.

⁶ Сепаратка — окрема кімната.

Звержених, у тьму й закутих!
Щоб не чути відгомону
Всіх тих мук і озвіріння,
Що були мов контрапунктом¹
Всього твого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі сталі,
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів,
І екстаз² і раювання,
Щоб мені не затроїли
Їх пекельнії стогнання.
Дай мені в найвищім раю
Ще на вищий рай надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй-богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій боже,
З цього світлого округу
Там, де тягне грішна вдача
Й життєва мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без побіди і без слави,
Де покута віковічна
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той вогонь пекельний,
Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять немов галуші,

¹ Контрапункт — мелодичне сполучення кількох голосів.

² Екстаз — найвищий ступінь захоплення, захват, нестям.

У ті дебрі сіркові,
В червяки ті невмирущі,
В ті гадюки, скорпіони
Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолаг проклятих.
Та я знаю інше пекло,
Коштував його не мало
За життя,— ще й досі смаку
Трохи з нього позістало.
Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із призирством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався,
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним,
І як сам собі здаєшся
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о боже,
По твоїй всесильній волі
І пусти мене у вир той
До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби,
І на сльози і на кпини,

І до сміху і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свободний і гулящий,
Повний сили й волі, вицвіт
Роду людського найкращий:
Всіх музик і всіх поетів,
Що вино й любов співали,
Всіх філософів¹, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх єретиків, усяких
Перелому піонерів²,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чоловіцтво
Окупляли слізми й кров'ю,
І всіх тих, кого любив я
В житні грішною любов'ю.
„Дурню! — крикне голос божий, —
Що ти слів тут набалакав,
Але правди зрозуміння
Стільки в них, як кіт наплакав!
Пекла просиш ти у мене,
Якби я був пекла ктитор³;
Просиш мук і болів, якби
Я був кат і інквізитор⁴.
Випрашаєшся від раю,
Мов від царського салону,

¹ Філософія — життєва мудрість.

² Піонер — перший привідця у якійсь справі.

³ Ктитор — титар.

⁴ Інквізитор — жорстокий суддя.

І боїшся серед ясних
Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши ти моїх
Вибранців, на глум здійсмаєш!..
Слухай, хлопче!

Я питаю:

За кого ти мене маєш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом понад ту худобу;
Що собі і бога й чорта
Творить на свою подобу;
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духове й вічне
І відкинув шкарлупиння
Грубо-антропоморфічне¹.
Чей же на землі не даром
Я гострив тебе як бритву,
Посилав тебе у мир свій
І ганяв тебе у битву,
І водив тебе як треба
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з моєї
Доборової дружини.
Не плети ж тепер дурниці,
А збери в одно вогнище
Всі думки і всі бажання.
На їх крилах якнайвище
Підіймись, напруж всі сили,
Безмір обіймай душею,

¹ Антропоморфічний — подібний до людини.

І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю моєю!

Ці слова впадуть на мене,
Наче дощ густий, вогнистий,
Спалять сумніви й тривогу,
І я встану ясний, чистий,
І почую в собі силу
І безмірну духа владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любови впаду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно вогнище,
І на крилах їх я стану
Підійматься вище, вище...
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно, чисто ллється,—
Щезнуть загадки і межі,
І поллється щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі.
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую — вище — глибше —
І розвіюся в нирвану¹.

¹ Нирвана — стан блаженного покою, що настає, коли людина зречеться світу й придушить у собі всі пристрасті.

XXV. ПОЄДИНОК¹

Клубами вився дим. Ревли гармати,
Свистіли кулі, мов незримі змії,
Сичали, вились, лускали гранати².

Красили землю струги³ кров'янії
І рвались серця, повні сил, відваги,
В крові тонули тисячні надії.

Униз валились найпишніші стяги,
Валились трони, що ще вчора, певно,
Й не думали дожити до зневаги.

В ряді борців, заляканий смертельно,
Блідий, в знесиллі, пилом весь укритий
Ішов і я, щоби боротись ревно⁴.

Я на лиці чув жар несамопитий
І в серці чув докору крик зловіщий —
Я йшов в огонь, мов зрадник стидом битий.

¹ В поезії „Поединок“ змальовано боротьбу двох Миронів ув одній особі, внутрішнє моральне роздвоєння автора, як наслідок його змагань з галицькою дійсністю.

² Граната — гарматний набій.

³ Струги — потічки.

⁴ Ревно — завзято, щиро.

А прецінь¹ я, підданий найвірніший,
Ішов під стягом законної власти,
Сповняв свій обов'язок найсвятіший:

Йшов проти тих, що розірвать на части
Хотіли всі порфіри і корони,
З престолів у печі вогонь накласти!

Через буйні пшеничні загани
Йшли ми, мов повінь. Доки око сягне,
Все наших купи. Ген десь плачуть дзвони,—

Село палає... Вітер димом тягне...
Реве музика, гонить геть всі мислі...
Кров міцно б'єсь, душа ніщо не прагне.

І вже ось-ось ми ворога натисли!
Ряди їх бовваніють перед нами,
Пошарпані над ними стяги звисли.

Вони там перед нашими рядами,
Бліді, втомлені, поганенько вбрані,
Та к зброї кожний мов приріс руками.

Як гонять пільму блиски сонця ранні,
Як птахи з гнізд сполохані фуркочуть,
Так з стрільб їх кулі грають олов'яні.

Та ба! Мов зерна градові толочуть
Буйний загін, мов буря снігом віє,
Так наші кулі стелють їх, друхочуть².

¹ Прецінь — адже.

² Друхочуть — шматують.

„Гей, хлопці, далі! Поки ворог вспіє
Отямитись, на нього! Хай ні оден
Нам не втече, хто бунтувати сміє!

„Валіть! Коліть! Пардону він не годен!“¹
Так генерал нас загірив до бою,—
І верглись² ми, мов в стадо вовк голоден.

Не тямив я, що діялось зо мною,
Лишь весь тремтів, палав, немов у грані,
Не бачучи, куди біжу, де стою.

Лиш тямлю, що в крові бродив ногами,
Що по мерцях топтав ще незастихлих,
Топтав нескріплі ще, глибокі рани,

Що дикі крики в слух мені ломились,
Що дим гриз очі, що свистали кулі,
І купи йшли, ревли, кляли, молились.

Та очі, вуха, ноги, мов нечулі,
На весь той безмір людської розпуки
Летіли, мов бжолла в кишачий вулій.

К стрільбі³ мої немов прилипли руки,
І блискало раз-в-раз криваво з неї,
І вилітали вогняні гадюки.

„Смерть бунтарям!“ — із груди враз моєї
Крик вирвався, і, залізо мов гострене,
Прошиб мене безмірною брехнею.

¹ Пардону він не годен — пощади він не гідний.

² Верглись — кинулись.

³ Стрільба — рушниця.

А втім з пожежу вийшов проти мене
Бунтар з такою ж, як і я, стрільбою,
Одягнений у шмаття все черлене¹.

Та що це? В кожній черточці зо мною
Однакий вид, і ніс, і очі, й губи,
Немов я сам перед собою стою!

Я остовпів. Хоч гучно грають труби,
Я з нього вже звести не можу ока,
Від нього жду ласки або згуби.

Якась безмірна, темна і глибока
Тривога ледом обдала все тіло,
Мов пташці, що загляне в очі смока².

А він глядів на мене ясно, сміло,
Глядів з докором на ту кров гарячу,
Що тут лилась, мов це — моє все діло.

І чув я, що під поглядом тим трачу
Останню решту сили, віри в себе,
І закричав я: „Ти, котрого бачу

В рядах врагів,—хто ти? Чом так до тебе
І дух і око безупинно рветься,
Бо в тобі бачить форму, зняту з себе?“

Він мовив твердо, що він Мирон зветься³,
Вказав і місце те, де я родився,
Де вчивсь, що діяв, як мені ведеться —

¹ Черлений — червоний.

² Смок — змій.

³ Мирон — приборане ім'я Франка в вісімдесятих роках.

Все те про себе кажучи, хвалився.
„Брехня!“ — я крикнув.— Вороже
безщасний,

Це я той Мирон! Зрадно ти підшився

Під назву, рід, ба й під мій вигляд власний!
Та він всміхнувся і каже: „Звільна, звільна¹,
Мій друже! Лиш не будь такий напасний!²

І назва й доля вся обом нам спільна,
Лишень що я живий, правдивий, дійсний,
А ти мій привід, ти мара свавільна,

Нервової гарячки твір безвісний!“
Слова ті він сказав так прямодушно,
Мов доктор, діагнозою³ утішний.

Мені ж зробилось страшно, тісно, душно...
Аджеж життя, буття, ім'я і тіло
Цей привид в мене відбирав бундючно!

„Ні, сам ти привид!“ — відповів я сміло.
„А чим же дійсність ти свою докажеш?“ —
Сказав тамтой: — „Лиш за високе діло,

За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для бідних, за добро обдертих
Правдивий Мирон б'ється — що ж ти
скажеш?

¹ Звільна — поволі.

² Напасний — нахабний.

³ Діагноза — визначення хвороби,

Лиш на тирана в обороні жертви,
На кривду в обороні правди стане
Правдивий Мирон, не злякаєсь смерти.

А ти, що йдеш під стягами тирана,
Облитий кров'ю праведних героїв,
Ти смієш Мирона ім'я поганить?

Геть, привиде! В небутність, із котрої
Повстав, ось тут тобі назад розлиться,
Щоб не спиняв мя¹ від борні святої!“

Та хоч той голос, наче гостра криця,
Рвав серце в мні, я з місця не вступався,
Лиш враз до ока піднялась рушниця.

„Ха-ха!“ — двійник мій з мене реготався, —
„Стріляти хочеш? Що ж, стріляй, прояво!
Я тіні куль ніколи не лякався!

Ось груди моя! Намір і вистріль жваво!
А як живий від твоїх куль простою,
На тебе стрілить буду мати право.

І кулею прошиблена святою,
Отою кулею, що освячена
До найсвятішого за людськість бою,

Щезати мусить всяка твар мерзенна,
Усякий привід злудної² уяви,
І пересуд, і вся мара злиденна“.

¹ Мя — мене.

² Злудний — обманливий.

Я мовчки дуло в грудь його направив
І стрілив — та не чути й грюку того,
А ворог мій ані змигнув з постави.

„Сам бачиш марність поривання свого“, —
Сказав. — „Під вид мій даром ти підшився,
Ніщо єси, щезай же до нічого!“

Він стрілив. Я між трупи повалився.

1883

XXVI. ЧОВЕН

Хвиля радісно плюскоче та леститься до
човна,
Мов дитя, цікава, шепче і розпитує вона:
„Хто ти, човне? Що ти, човне? Відки і куди
пливеш?
І за чим туди шукаєш? Що пробув? Чого
ще ждеш?“

А повзе ліниво човен і воркоче і бурчить:
„Відки взявся я — не знаю; чим прийдеться
закінчить
Біг мій вічний — теж не знаю. Хвиля носить,
буря рве,
Скали грозять, надять - просять к собі береги
мене.

„Хвилі — то життя, то гріб мій, пестощі
і смерть моя;
Понад власним гробом вічно ховзаюсь
тривожно я.
Поти лиш живу правдиво, поки гріб той
підо мнов¹.

¹ Підо мнов — піді мною.

Вітер гонить, хвиля ломить — і я вже на
дно пішов.

„Що ж тут думать, що тужити, що питатися
про ціль?

Нині жити, завтра гнити, — нині страх, а
завтра біль.

Кажуть, що природа - мати нас держить, як
їй там тре¹,

А, вкінці, мене цілого знов для себе відбере.

„Що ж тут думати? Тримає — то тримає, а
візьме —

То візьме, ні в сім, ні в тому не питатиме
мене.

Непогідний, несвобідний день мій, вік мій:
жйй чи гинь —

Все одно! Шукати ціли? Вік борись, плисти
не кинь!“

Хвиля весело плюскоче та леститься до
човна,

Ніжна, мов дитина, шепче і пришіптує
вона:

„Човне - брате, втіх шукати перед смерти,
верх могил —

Це ж не горе! Глянь на море, скільки тут
несесь вітрил!

„Не один втонув тут човен, та не кожний же
втонув;

¹ Тре — треба.

Хоч би й дев'ять не вернуло, то десятий
повернув
І дійшов же до пристані. Та ніде той не
дійде,
Хто не має ціли. Човне, як пливеш, то
знай же, де!

Та ж не все бурхає море, тихеє бува частіш.
Таж і в бурю не всі човни гинуть — тим
ся ти потіш!
А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти?
Може, іменно тобі ся вдасть до цілі
доплисти!“

XXVII. КАМЕНЯРІ¹

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна та пуста і дика площаина,
А я, прикований ланцем² залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар,

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори, мов грім,

гримить:

„Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу,
й голод,

Бо вам призначено скалу оцю розбити“.

¹ Каменяр — каменолом.

² Ланці — ланцюг, ретяз.

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не
буде,
Ні пам'яті в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Тай слави ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми й не багатирі.
Ні, ми невільники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець¹ і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

¹ Гостинець — шлях.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівнії та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

Ми знали це, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав.
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

І так ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі.
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.

1878

XXVIII. ІДИЛЛЯ¹

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшись за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежкою вузькою
Поперек нив, в жарку літню днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазухою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім² капелюсі.—
А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен, оченята,
Мов вуглики жарілися і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст,
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчині³ підіпнятій

¹ Ідилля — невеличкий художній твір, в якому змальовується мирне життя простих людей.

² Кайстровий — солом'яний.

³ Запаска — не зшитий жіночий одяг, спідниця, що запинається спереду.

Знать кілька бульб¹ печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка невпинно щебетала
Додаючи товарищу відваги.

— „Встидайся, фе! Такий великий виріс,
А плакати хоче! Хлопець, а боїться!
Чого боятись тут? Як я тобі кажу,
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На цей горбок, а відтам Діл² близенько,
А там Ділом угору та все вгору,
Аж на сам верх! Та й годі! Там спочинем —
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже відтам³ близько!... Крикнем: „У!“
Та й просто враз побіжимо до тих
Стовпих залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стовп і тихо,
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоби не смів мені і писнуть,
Не то що плакати! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде додому на ніч,

¹ Бульба — картопля.

² Діл — гора коло Дрогобича в Галичині.

³ Відтам — звідти.

Застукає до брами, то ми тихо,
Тихесенько прокрадемося за ним.
А знаєш, що бабуся говорили?
У нього є донька така хороша,
Що просто страх. Вона то відчиняє
Щовечір браму батькові й щорана.
А вже дітей вона так дуже любить,
Що просто страх. А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікла. Але ми тихенько
Прокрадемося, та й шусть, і вхопимось
Її за руки, то вже сонце нам
Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Таж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А там нам панна надає багато
Всього, про що лиш будемо просити.
Ану, про що би ти просив?”

Поглянув

На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже: — „Мозе б ліпшого коня?” —
— „Ха-ха-ха-ха!” — дівча зареготалось.
— „Ну, сдо з, то мозе капелюх новий?”
— Проси, що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!”

— „Сдо таке?”

— „Ага, не скажу!”

— Ну, скажи, а то

Заплацу!”

— „Овва, плач, то я сама
Піду і не візьму тебе з собою”.

— „Ну, а чому з не сказес?“

— „Знаєш, ти

Дурний! Мені бабуса говорили,

Що в неї яблочка є золоті.

Кому вона те яблочко дарує,

То той ввесь вік щасливий і здоров,

І гарний-гарний буде, всім на диво.

Але ті яблочка лиш для дівчат“.

— „Я хоцу яблочка!“— заплакав хлопець.

— „Не плач, дурний, лиш не забудь

просити,—

Я вставляюсь¹ вже, щоб і тобі дала.

А як по яблочку таким дістанем,

То вернемо додому і нікому

Не скажемо. Не скажеш?“

— „Ні, не казу“.

— „Ну, пам'ятай! А скажеш— відберуть.

Чи так?“

— „А так“,—рік хлопець. І пішли.

Пройшло чимало літ від того дня.

Далеко над сподівання дітей

Тяжкою вийшла й довгою дорога

До сонішних палат. І трави й ниви,

І небо й сонце— все, усе змінилось

У хлопчика в очах. Лиш не змінилась

Подруга та, провідниця його.

Щебетання її веселе, любе,

І усміх і надія неугасима—

Це та жива струя, що в'яже в серці

¹ Вставляюсь — домагатимусь.

День нинішній з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.

І ось великим шляхом многолюдним
Посеред тиску, свару й товкітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минає їх гордий, надутий дурень,
І розсмієсь; мина пишний вельможа,
То і негляне; зустріне мужик,

То в спрагу дасть погожої води
Напитися і стежечку покаже
І підночує, в слоту¹ захистить.

Вони ж, побравшись за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

1886

¹ Слота — непогода.

XXIX

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіра дикого стрільці,
його женуть все далыш і далыш.

У груді духу не стає,—
Здається, трісне серденько,
і ноги змучені тремтять,
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко, ледве чуть
теленька дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; інколи
догадується, що мабуть
це дзвонить власний страх його,
а він проте біжить, біжить!

Ануж там справді битий шлях?
Ануж там хата тепла?
Ануж лице кохане?
Ануж там дивні радощі?
Дзінь - дзінь! Дзінь - дзінь!
Дзінь - дзінь! Дзінь - дзінь!
Слухай!

XXX. КОНКВІСТАДОРИ¹

По бурхливім океані
Серед пінявих валів
Наша фльота суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться щогли...
Ось і пристань затишна!
Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На берег
По помостам виходи!
Ні чичирк! Ще ледве дніє...
Пусто скрізь... Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає...
Схопимо його у сні...
Перший крик — наш окрик бою
І побіднії пісні.
Та заким рушать, пускайте
Скрізь вогонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам

¹ Завойовники еспанські, що після відкриття Колумбом Америки завоювали там цілий ряд держав.

Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море...
Щось мов стогне у судні...
Паруси залопотіли,
Наче крила вогняні.
Гнуться реї¹, сиплють іскри,
Мов розпалені річки...
Снасть скрипить... Високі щогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай навіки
Вкриє попіл життєвий!
Або смерть, або перемога! —
Це наш оклик боевий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

1904 р.

¹ Рея — поперечка на щоглі, до якої прикріплюється вітрило.

XXXI

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом зветься, не в спокою
Зціпляється, а в ненастанній пробі,—

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі —
Оттак і серце, що гризот стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що груди з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.

1880

XXXII. АННІ П.¹

Дівчина встала рано, рано:
„Піду я в поле, мамо, мамо!
Піду я в поле, до роботи,
Злоту пшениченьку полоти.
Годі сидіти дома тут:
Глушить пшеницю хопта² люта;
Бур'ян буяє рісно³, рісно,
За ним пшениці тісно, тісно;
Повій⁴ плететься геть на диво,
Хилить пшеницю криво, криво“.

„Рано ще в поле, доню, доню,
Зимнії роси в полю, в полю!
Зимнії роси, зціпнуть ноги,
Бодяччям вкриті перелоги!“

„Та доки ж, мамо, ждати, ждати?
Не сходить сонце, не видати!“

¹ Анна П. — Анна Павликівна, сестра Михайла Павлика, співробітниця Франка і Павлика в соціаліст. рухові.

² Хопта — бур'ян.

³ Рісно — рясно, народня форма.

⁴ Повій — березка.

Зимнії роси що ж удіють?
Та вони хопту гріють, гріють.
А пок¹ зійти ще сонце мусить,
Хопта пшеницю здусить, здусить“.

„Ей, доню, доню, бач, з півночі
Чорная хмара валом точить,
Чорная хмара, буйна злива —
Що ж зробиш в полі, нещаслива?“
„Я не боюся хмари, зливи!
Що мені вітер той бурхливий?
Я про ті тучі сміло, сміло
Буду робити чесне діло.
Нехай і повінь валом бухне,
Моя відвага не потухне,
Знесу я всяку злую долю,
А не покину праці в полі.
Робити буду без упину,
І перестану — як загину“.

1880

¹ Пок — поки.

XXXIII. ПІСНЯ Й ПРАЦЯ

Пісне, моя ти сердешна дружино,
Серця відрадо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно¹,
К тобі любов у життя я приніс.

Тямлю, як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.

„Мамо, голубко!“ — було налягаю, —
„Ще про Ганнусю, Шумильця, Вінки!“
„Ні, синку, годі! Покіль я співаю,
Праця чекає моєї руки“.

Мамо, голубко! Зарання в могилі
Праця й недуга зложили тебе,
Пісня ж твоя в невмираючій силі
В мойому серці ясніє, живе.

Ох, і не раз тая пісня сумненька
В хвилях великих невгодин життя

¹ Віно — придане.

Тихий привіт мені слала, мов ненька,
Сил додала до важкого пуття¹.

„Синку, кріпися!“ — мені ти твердила, —
„Аджеж не паном родився ти чей!
Праця, що в гріб мене вчасно вложила,
Та лиш тебе доведе до людей“.

Правда, матусю! Спасибі за раду!
Я її правди не раз досвідив².
Праця дала до життя мні принаду,
Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.

Праця ввела мене в тайники темні,
Відки пісень б'є чарівна нора,
Нею дива прояснилися земні,
Загадка нужди людської стара.

Пісня і праця — великі дві силі!
Ім я до скону бажаю служити;
Череп розбитий — як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу й для правнуків жити.

1883

¹ Пуття — від путь, шлях.

² Досвідив — узнав з досвіду.

XXXIV. ДЕКАДЕНТ¹

(В. Щуратові)

Я декадент? Це новина для мене!
Ти взяв один з мого життя момент
І слово темне відшукав та вчене
І Руси сповістив: „Ось декадент!“

Що в моїй пісні біль і жаль і туга,
Це лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута² друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпредметно тужити,
Ні шуму в власних слухати вухах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю,
Не раз і прів, і мерз я, і охрип,

¹ Декадент — занепадник. Цей вірш є відповідь В. Щуратові, що обвинувачував Франка в рецензії на збірку його поезій „Зів'яле листя“ в декадентстві, занепадництві.

² Нута — нота.

Та ще ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я хлопський син, пролог, не епілог¹.

Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику життя не позіваю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразит я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на „шрррум“ настроїть ліру.
Який же я до біса декадент?

¹ Пролог — вступна частина роману, епілог — кінцева.

XXXV. АНТОШКОВІ П. (АЗ ПОКОЙ)¹

Діалект², чи самостійна мова?
Найпустіше в світі це питання,
Міліонам треба цього слова,
І гріхом тут усяке хитання.

Міліонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добиваться,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі,—
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: „Рятуй мене, Антошку!“

¹ Антошка П. — проводир галицького москвофільства (прихильників Москви) — А. Петрушевич, що в журналі „Галичанин“ видрукував статтю проти української мови під назвою „Тщётная работа сепаратистов“.

Дивись його статтю в „Галичанині“ 1902, ч. 222, п. 3. „Тщётная работа сепаратистов“ (Ів. Фр.).

² Діалект — місцева говірка.

Будеш ти на гарний човен ждати,
Чи їй кинеш першу - ліпшу дошку?

Зви це діалектом, зви жаргоном¹
Тую дошку, ту букову ложку,
А вона лунає відгомоном
В міліонах серць живих, Антошку!

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща,—
Поки служить Матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багацька
У порфірі сяє на атласі,—
На чуже багатство ми не ласі,—
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатить нас труд на рідній ниві;
В діалекті чи хоч би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект, а ми його надишем
Міццю духа і вогнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

¹ Жаргон — полсована говірка.

XXXVI. СІДОГЛАВОМУ¹

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!²
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,—
Я ж гавкаю раз-в-раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво,—
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво,

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана,—
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

¹ Цей вірш адресовано патріотам пануючої класи, що лише на словах розпиналися за українського мужика й робітника, а на ділі були їх гнобителями.

² Сарака — бідак, харпак.

Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьмання, панування, —
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь і шана, —
У мене ж тая Русь
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, —
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

XXXVII. НАЙМИТ

В устах тужливий спів, в рухах чепіги плуга,
Так бачу я його;
Нестаток, і тяжка робота, і натуга
Зорали зморшками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив,
Немов дідусь слабий,
Бо від колиски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг його пройде, залізо не розриє
Землі плідної пласт,
Там незабаром лан хвилясте жито вкриє,
Свій плід землиця дасть.
Чому ж він зрібною¹ сорочкою окритий,
Чому сіряк, чуга²
На нім, мов на старці, з пошарпаної свити?
Бо наймит він, слуга.
Слугою родиться, хоч вольним окричали
Багатирі його;

¹ Зрібна сорочка — сорочка з сирого, т. зв. селянського, полотна.

² Чуга — верхня одежа, без рукавів і коміра, з косматого зверху сукна.

В нужді безвихідній, погорді і печалі
Сам хилиться в ярмо.
Щоб жити, він життя і волю власну, й силу
За хліба кусник продає,
Хоч не кормить той хліб і стать його похилу
Не випрямить і сил не додає.
Сумує німо він, з тужливим співом оре
Те поле, оре не собі,
А спів той, наче брат, що гонить з серця
горе,
Змагатись не дає журбі.
А спів той — то роса, що в спеці підкріпляє
Напівзів'ялий цвіт;
А спів той — грім страшний, що ще лиш
глухо грає,
Ще здалека гримить.
Та поки буря ще нагряне громовая,
Він хилиться, проводить в тузі дни,
І земельку святу, як матінку, кохає,
Як матінку сини.
Байдуже те йому, що для добра чужого
Він піт кривавий лле,
Байдуже те йому, що потом труду свого
Панам пановання дає.
Коб¹ лиш земля, котру його рука
справляла,
Зародила опять.
Коби з трудів його на других хоч спливала
Небесна благодать.

¹ Коб — коли б, що б.

Той наймит — наш народ, що поту ллє потоки
Над нивою чужою.

Все серцем молодий, думками все високий,
Хоч топтаний судьбою.

Своєї доленьки він довгі жде століття,
Та ще надармо жде;

Руїни перебув, татарські лихоліття
І панщини ярмо тверде.

Та в серці, хоч і як недолею прибитім,
Надія кращая жиє;

Так часто під скали тяжезної гранітом
Нора холодна б'є.

Лиш в казці золотій, мов привид сну
чудовий,

Він бачить доленьку свою,
І тягне свій тягар, понурий і суворий,
Волочить день по дню.

В століттях нагніту його лишь рятувала
Любов до рідних нив;

Не раз дітей його тьма тьменна погибала,
Та все він пережив.

З любов'ю тою він, мов велетень той давній,
Непоборимий син землі,

Що, хоч повалений, опять міцний і славний
Вставав у боротьбі.

Байдуже, для кого — співаючи, він оре
Плідний, широкий лан:

Байдуже, що він сам терпить нужду і горе,
А веселиться пан.

Ори, ори й співай; ти, велетню, закутий
В недолі й тьми ярмо!
Пропаде пільма й гніт, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо.
Не даром ти в біді пригноблений врагами,
Про силу духу все співав,
Не даром ти казок чарівними устами
Його побіду величав.
Він побідить, порве шкарлущі пересуду,
І вольний, власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда
І в власнім краю сам свій пан.

1876

XXXVIII

На ріці вавилонській¹ — і я там сидів,
На розбитий орган² у розпуці глядів.

І ругався мені Вавилонців собор:
„Заспівай нам щобудь! Про Сіон! Про
Табор!³“

„Про Сіон? Про Табор! Їм вже чести нема.
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!

„Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру!

„Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.

„Я хилиться привик від дитинячих літ
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

„Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.

¹ Вавилон — столиця стародавнього Вавилонського царства.

² Орган — музичний струмент у католицькій церкві.

³ Сіон, Табор — гори єрусалимські.

„І хоч зріс я мов кедр, що вінчає Ливан¹,
То душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.

„І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,
То це бляшаний грім, що нікого не вб'є.

„І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб.

„Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький
страх.

„Хоч я вольним зовусь, а, як раб, спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.

„Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

„Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськім роблю.

„І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

„Хоч добра доробивсь, та воно лиш
тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

„З ким в життю не зійдусь, все підляжу
йому;
Так чи сяк вибирать — все найтяжче візьму.

¹ Ливан — гори сірійські.

„І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на
грунт —

„Ах, то й це не той гнів, що шаблюку
стиска,
Це лиш злоба низка і сердитість рабська.

„Вавилонські жінки, відвернувшись, ідять,
І на мене здивовано так не глядять!

„Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлося би раба привести вам на світ.

„Вавилонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не
торкне!

„Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!“

XXXIX. ПРОЛОГ ДО ПОЕМИ „МОЙСЕЙ“

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик¹ той на роздорозжжю,
Людським призирством, ніби струпом
вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

¹ Паралітик — параліжник.

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задармо в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух піднятися?

Задармо в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зідхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, як би хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й вогнем живучим буха!

О, як би пісню вдать палку, відхненну,
Що мілійони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Як би!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом,—
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти вогнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний;
Твоїй будучині задаток слізьми злитий,
Твойому генію¹ мій скромний дар
весільний.

1905

¹ Геній — надзвичайно творча здібність.

II. ПРИРОДА

I

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянах, в відлюднім плаю¹
я розсипав свій жаль, губив свій сум;
у твоїх запахах, неначе в раю
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових²
складались перші мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ломали твоїх велетнів корони,
у твоїх криївках шукав я охорони.

¹ Плай — гірська стежка, доріжка.

² Конар — гілка.

II

Дивувалась зима,
Чом це тають сніги,
Чом леди присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт¹ бересь,
Що теплом проника?

Дивувалась зима,
Як це скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає щодня?

Дивувалась зима,
Як посміли на сніг
Проклюнутись квітки
Запахущі, дрібні?

І динула на них
Вітром з уст ледяних,

¹ Легіт — легкий весняний вітер.

І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклись¹.
Шуря-буря пройшла,—
Вони знов піднялись.

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема.

1880

¹ Замклись — замкнулись

III

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дрож пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дрож пронимає народи, —
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни —
Ті хмари — плідної будущини тіни,
Що людськість, мов красна весна,
обновить...
Гримить!

1880

IV

Гріє сонечко!

Усміхається небо яснее,
Дзвонить пісеньку жайвороночок,
Затонувши десь в бездні-глибині
Кришталевого океану...

Встань,

Встань, орачу! Вже прогули вітри,
Проскрипів мороз, вже пройшла зима!

Любо дихає воздух леготом;
Мов у дівчини, що з сну будиться,
В груди радісно б'єсь здорова
Молодая кров,

Так і груди землі диха-двигаєсь
Силою дивною, оживуючою.

Встань, орачу, встань!

Сій в щасливий час золоте зерно!

З трепетом любви мати щирая

Обійме його,

Кров'ю теплою накормить його,

Оберіжливо виростить його.

Гей, брати! В кого серце чистее,

Руки сильнії, думка чесная,—

Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольнії,
В серцях жадобу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої!

1880

V

Вже сонечко знов по лугах
Почало весняную роботу;
І знов по широких полях
Полились ріки людського поту.

По тихій, по чистій річці
Знов сріблястая риба гуляє;
По голій, тісній толоці
Знов худоба худа шкандибає.

Дзвенить птахів співами ліс
І зозуля кує коло кладки;
Дорогою тягнеться віз —
Секвестратор¹ в село за податки.

1880

¹ Секвестратор — збірщик податків.

VI

Земле, моя всеплодущая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить,
Чисту любов!

Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривді влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

1880

VII

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни,—
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любви,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить,—
Той цілий чоловік.

То ж як всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдешь тобі быть,—
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні,
Як надія пройде
І погасне чуття,
Як з великих доріг
Любви, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,

Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни,—
О, тоді май життя
Вдячно ти спом'яни!

О, тоді ясні сни
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

1882

VIII

Ще щебече у садочку соловій
Пісню любую веснонці молодій,
Ще щебече, як віддавна щебетав,
Своїм співом весну красную вітав.

Та не так тепер в садочку, як було:
Вечір в маю, співом все село гуло,
По вулиці дівчатонька, наче рій,
На вишенці висвистує соловій.

Не так нині, як бувало! Півсмерком
Не йдуть селом дівчатонька ходірком,
Не виводять співаночок на ввесь двір
Соловієві на вишенці всупір¹.

Ось з роботи перемучені спішать,
Руки й ноги, мов відрубані, болять,—
Не до жартів їм, сердешним, та пісень,
Лиш спочити б, наробившись ввесь день!

¹ Всупір — всупереч, наперекір.

IX

Весно, ох, довго ж на тебе чекати!
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш?

Бач, уже май починається! Маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?
Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш олов'янії хмари вкривають
Ввесь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на задавку¹ мруть.
Сіна нема й стебельця в оборогах²,
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

¹ Задавка або задавлячка — жаба, ангіна.

² Оборіг — це покрівля із соломи на чотирьох стовпах, під якою складають сіно й інше.

„Згинем“, — люд шепче. — „Та ж горе
не саме
Звикло ходить. Або пошесть прийде,
Або — не дай боже — Польща настане“.
От як цей рік зустрічають селяне.
Весно, тебе.

1881

Х

Рад би я, весно, в весельшії нути
Радісним співом вітати тебе,
В своїй красі ненаглядній втонути,
Злятись з тобою, забути себе.

Рад би я яструбом плавать в блакиті,
Травкою ніжною пнятись з землі,
Хвилею бурхать о скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі.

Вмерти, з життя розплистися на волю,
В рідній землиці спочити від сліз,
Щоб не чуть в серці пекучого болю,
Людської муки не бачити скрізь !

1881

XI

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли¹ крильми б'ються?
Ні, то Доля грядки копле²,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, приспівує:
„Сходи, красо, до схід сонця,
Ти, розуме, спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Іди, красо, поміж люди,
Ти, розуме, громадами!
Не дайсь, красо, тому взяти,
Хто ти³ хоче світ зв'язати;
Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя⁴ хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,
То розплинься слізеньками,
То засохни без розплоду!

¹ Вірли — орли.

² Копле — копає.

³ Ти — тобі.

⁴ Тя — тебе.

Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!
Двигни з пітьми люд робучий,
Двигни з пітьми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!

1880

XII

Веснянії пісні,
Веснянії сні,
Чом так безутішні,
Безвідрадни ви?

Чи для вас немає
Зелені в лісах,
Чи для вас не сяє
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите?¹

Ох, живі діброви,
Ясний сонця світ,
Лиш життя, любови
В людських душах ніт!²

Втішно птиця лине,
Гамір, співи, крик...

¹ Здрите — бачите.

² Ніт — немає.

Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Цвіти серед поля
Долом і горів¹,
Тільки тьма й неволя
П'є народню кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Це співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.

1882

¹ Горів — горою.

ХІІІ. ЖУРАВЛІ

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, зжовклим листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій
долі —

Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд темний, сумовитий, голий,
Ви пливете по мглистому блакиті.

Куди? Куди? Чи в кращий край зелений,
Залитий світлом, зіллям умаєний,
На нитку мов нанизані, мчите ви?

О, ждіть! Ось в мглистій і вогкій ярузі
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузі!
Возьміть мене в путь, браття! Де ви?
Де ви?...

XIV

Тихенько річка котить хвилі чисті,
Так тихо, що в ній чуєш, як тріпочесь
Сверщок¹, що впутавсь у зів'ялім листі,—
Що і самому розплистись в ній хочесь.

Тихенько зорі моргають іскристі...
Зірниці промінь, мов дитя, хлюпочесь
В хрустальних водах; голії, безлисті
Нависли лози — їм заснути хочесь.

На дні перловім шука спить спокійно,
Ліниво зіви шевелить² криваві,—
І рак з нори виповзує повільно.

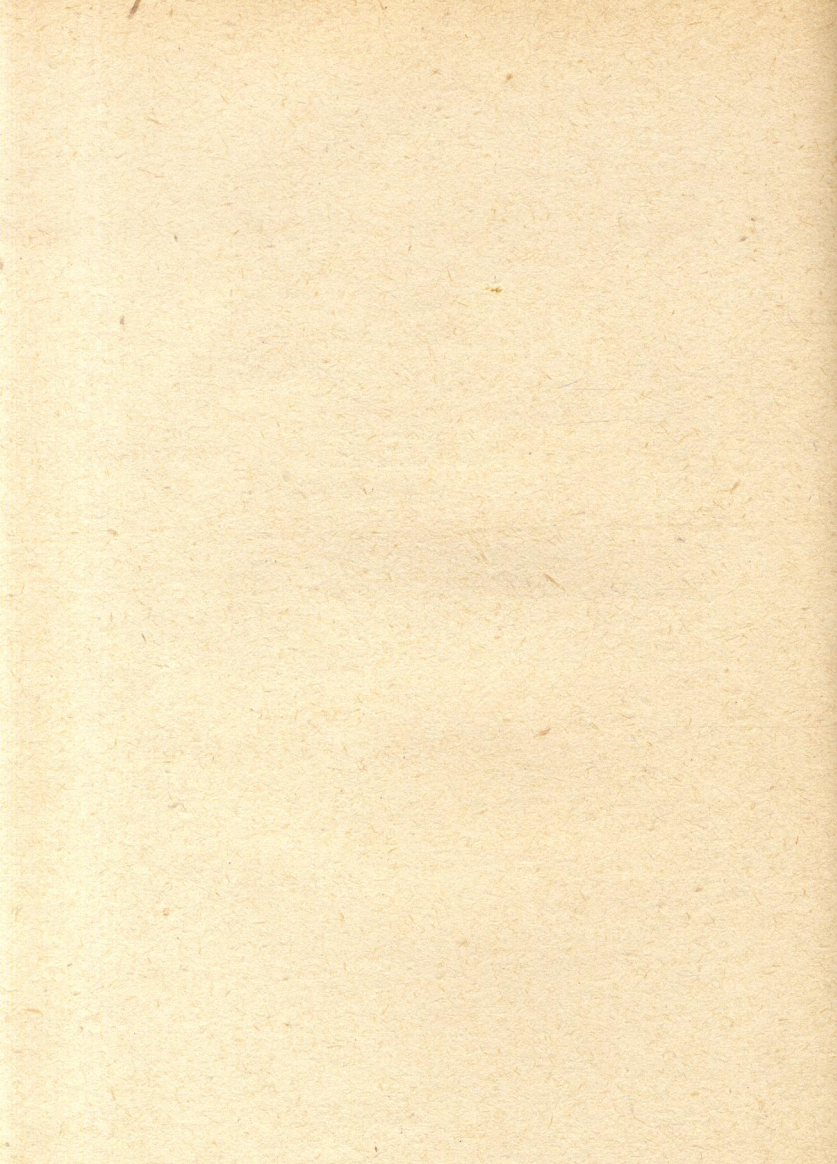
І в серці людським зорі золотаві
Мигтять, та й шука лютая дрімає,
І заздрість гострі щипці виставляє.

1881

¹ Сверщок — лісовий коник.

² Зіви — зябри; шевелити — рухати.

III. СЕЛО

І. РІДНЕ СЕЛО

І знов бачу тебе, село моє родинне,
Як бачив тоді, коли життя дитинне
Плило, немов малий потічок серед трав,
Що в'єсь несміло між дрібними камінцями.
Дрібних утіх і я тут зазнавав,
Задля дрібних гризот лице росив сльозами.
Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
Не знав, що далі там, за твоїми хатками,
За лісом, що шумить довкола. І не раз
Питав я річки, де пливе вона від нас,
І думкою гонив її тихенькі хвилі
Поза закрутину далеку і стрімку.
І дуба-велетня в сусідському садку
Не раз розпитував, на чийй він могилі
Щасливий виріс так високий і розлогий?
І люди всі були мені так близькі, милі,
І знав я всі стежки довкола, всі дороги,
І зрідка лиш моя душа за обруб¹ твій
Летіла в ширший світ.

¹ Обруб — межа, з польського *obrub*.

II

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала,

А в тій кузні коваль¹ клепле,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

„Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, по-рану¹,
вибивайтесь з туману!“

Та тумани хитаються,
понад селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пуг.

¹ По - рану — зранку.

III

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною,—
от там я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і сум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя, знай, мені шептало: „Скинь
із серця всі згадки про зваду й зраду!
Природі мамі до грудей прилинь,
і тут знайдеш нову, святую принаду“.

IV

В село ходив. Душа щемить і досі
від тих картин, що зустрічав я там...
При праці старші, діти голі й босі,

без догляду на дворі; по хатах
маленькі плачуть, бо у полі мати.

Там знов дідусь недужий в хаті сам,
все кашля й стогне, та води подати
нема кому — палкий жнив'яний час!
Скріпивши серце, я війшов до хати.

У хаті душно, чути вогкість, квас...

З усіх куточків бідність визирає.

Сухий, як скипа, жовтий дід Панас

зжахнувся. „Хто там двері отвирає?“

„Це я, Панасе!“ — Довго поглядав...

„Ти, Йвасю?“ — „Я“. Ках-ках. „Чи бач,
вмирає

старий Панас! Господь оце згадав,
що я ще тут, і кличе вже в дорогу.

Коби лиш абшит¹ як найшвидше дав!“

¹ Абшит — з нім., свідоцтво про цілковите звільнення
від військової служби.

Я сів при нім. „Що, маєте підмогу?
Лічитись би, по лікаря послать“.

Аж кинувся, а на лиці тривогу,

правдивий страх перед життям пізнать.

„Мені? Підмогу? Це даремна праця!

Я бога прошу, щоб мерщій сконать“.

Я далі йшов. Там дві куми сваряться:

„Ти, злодійко, чужі снопи крадеш!“

„Ти, чарівнице, на фігуру¹ драться,

чужих коров доїть ночами йдеш!“

Чого я так страшенно застидався

при тих словах? Чого півперек меж,

грядок, плотів на втеку я подався?

Щось там в душі клубилося гірке,

мов гріх тяжкий, незмитий пригадався.

А он під хатою дитя сільське

саме, без мами, в чорній сорочині,

не ходить ще, малесеньке таке...

Пішла десь мати і дала дитині

у ручку бульбу², а дитина в рот —

і подавилась. Бачу я, вже сині

зробились щічки, очі в стовп, от-от

задушиться дитина! Підбігаю,

підніс, струснув, і як то наш народ

¹ Фігура — проста кам'яна статуя святого, ставиться по дорогах, в полі; їх багато можна зустрінути в Галичині.

² Бульба — картопля.

в таких випадках робить, ударяю
легенько в карк, і випала, як стій,
із горла бульба. Легше віддихаю...

Та переляканий хлопчина мій
як закричить! І вже прибігла мати
І бачить: пан якийсь чужий... „Агій!“

Мабуть, хоч мав би за сто літ вмирати,
то не забуду того, як вона
прожогом хопила дитя й до хати

побігла, як ненависна, гнівна
з очей її на мене іскра впала,
як буркнула: „І що за сатана

тут лазить і дитину налякала!
А щоб ти, дідьку, голову зламав!
Цить, квітко! Мама пана геть прогнала“.

Схилившись, я йшов і сумував:
прокляття за добро — стара заплата!
Мов з дегтьом мід її я смакував.

Край шляху корчма ось брудна, патлата!
Хоч день робучий, в корчмі гамір, шум,
а перед нею сват термосить свата.

„Ти кат— не сват!“ — „А ти свиня — не
кум!“

„Став кварту ще!“ — „Став ти, застав
капоту!“

Я свій кожух пропив уже на глум!“

Геть відси, геть! Тут ріки свого поту,
на труту перепалені вогнем,
народ п'є „на здоров'я, на охоту“.

Геть відси! Тьми тут, зопсуття едем¹,
добробуту руїна, гріб моралі,
цивілізація, обернена вверх пнем.

Мов під хреста вагою йшов я далі.
Радниця. Екзекутор². Три жиди.
Війт, присяжні і сплукані, зів'ялі
баби. А там купками, то в ряди
накидані мужицькі лахи³ вбогі,
кожухи, ярма, шлії. „Тут клади
податок,— так слова лунають строги,—
то фант⁴ віддам! Чи то від ваших сліз
Цісарський скарб наповниться, небоги?“

Геть відси, геть! В пустиню, в поле, в ліс!
Де б щохвилини отакі картини
важкий в душі не діяли розріз!

Ось поле ділання. В оці хатини
я маю людськість, світло, мир нести!..
Ввижається в уяві стать дитини,
що море черпа ложкою. Це ти!—
кричить нутро моє,— смішний герою,
цей океан кривд, горя, темноти
рад вичерпати ложкою дрібною!“

¹ Едем — рай.

² Екзекутор — зборщик податків.

³ Лах — стара, порвана одіж.

⁴ Фант — річ, забрана в забезпечення податку.

V

Ось панський двір! На згір'ю край села
пишається на сонці, наче рожа.
Тиша довкола нього залягла.

Старезні липи, мов жива сторожа,
стоять при вході, клумби і травник,
кругом жива глогова огорожа.

Крізь браму вглиб двора мій зір проник:
увитий ганок диким виноградом
дрімає в тіні, як віддавна звик;

поперед вікна в'ється білим гадом
доріжка, всипана піском дрібним
та цвітом, що з акацій сиплесь градом.

Вікон широких поглядом скляним
глядить сей двір на все село в долині,—
не скриєсь жадна хатка перед ним.

Червоний дах його і стіни сині,
блискучі вікна, ганки, виноград,
все те немов кричить сільській хатчині:

„Не смій² дихнуть! Не перестань дрижати!
Хились і гнись! З твоїх занядрів¹ темних
сюди тобі чола вверх не піднять!

„Ти дич! Ти варварство! Ти під'яремних
волів житло, притулок хамських рас,
печера, повна лютих гадів земних.

„Їх вартість в тім лиш, щоб робить на нас,
їх чеснота лиш послух і покора,
їм слід горіти, щоб наш блиск не згас!

„Бо ми держави й церкви є опора,
цивілізації² тривкий опліт,
культури³ кріпость, до борби все скоро!“

Я відвернувся від брами. Много літ
минуло вже, як я слова такії
чув з уст старого графа. Нині світ
змінився значно, многі давні мрії
зробились дійсністю, та це село
слова ті прилягли, мов плити кам'янії.

Для нього поступу мов не було,
всесвітнєє життя його минало;
лиш це „гніздо культури“ знай цвіло,
пишалось і з села всі соки ссало.

¹ Занядри — нетри.

² Цивілізація — високий духовний і матеріальний розвиток народу.

³ Культура — певні досягнення людства в усіх галузях діяльності.

VI

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,
та як же я до помочі їм стану?
Я знав, що пута їх міцні й тверді,
і, не зламавши їх, я марно зв'яну.

О, я боявся їх немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

От тим то я щодня — відлюдок дикий —
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

VII

З голоду й нужди вмирає мужик,
Крадіж, рабунки, весь край — один крик.
Мати вбиває голодну дитину,
Батько кидає кохану родину,
В Росію, Молдавію тягнуть плачучії
На заробітки отарами люди...
Радьте, розумні! Рятуйте, маючії!
— Якось то буде! Якось то буде!

Поле мужицьке в шинкарські йде руки,
Школи мужицькі не сіють науки,
Але незгоду й ненависть народню;
Слово правдиве і думку природню
Тровлять¹ газети, хорти мов летючії,
Право, сумління потоптані всюди...
Радьте, розумні! Рятуйте, могучії!
— Якось то буде! Якось то буде!

1880

¹ Тровлять — цькують.

VIII. ГОЛОД

(УРИВОК З ПОЕМИ „РІЗУНИ“)

Кривавий сорок шостий рік¹
Клонився к осені. Кінчились
Вівсяні жнива, наблизились
Дні віддиху. Де - де волік
Ще з поля копи до стодоли
Мужик сумний. Не ласкав був
Сей рік для нього: ще ніколи
Він не затямив і не чув
Про так страшний недорід! Жито
Хибло, пшениця заснітилась,
Картопля вперше зогнила...
Овес іржа присіла. Вбито
Народню радість! Не котилась
По полю пісня, тільки йшла
По селах дума невесела:
„Помилуй, господи! Тепер

¹ 1846 рік — в цім році було повстання польських селян, мазурів проти панів. Повстання це називається „мазурською різнею“.

Прийдесь згибати! Вимруть села
Небавом з голоду! Простер
Господь гнівну над нами руку!
Щаслив, хто до нового року
Дотягне з хлібом,— більша часть
Хіба дотягне до Покрови!“
Ні про що більш думок, ні мови
По селах — лиш про те, чи дасть
Бог чудом деяким пропхати
Сю зиму. В душах сум і холод;
Упир мов, загляда до хати
Важкая змора: голод! голод!

Тут плаче жінка: день увесь
Вона на ниві працювала.
Копала бульбу¹: лиш отсесь²
Маленький цебрик накопала
Здорової — а гниляків
Ціла гора! День пролетів,
І з рук їй випала мотика,
Грудь похолола, і велика
Жура, розпука і тривога
Її прошибли. Затряслась
І заридала, й поплелась,
Заводячи, в село небога.

А он господар на тоці
Весь день без втоми і без тями
Із сином промахав ціпами,
Провіяв намот і власним

¹ Бульба — картопля.

² Отсесь — оцей.

Очам не вірить. Чи ж оці
Три гарчики, то весь пожиток
Із трьох кіп жита? Чи не витовк
Колосся добре? Не гаразд
Провіяв, може, так що часть
Лишив в полові? І з неясним
Страхом, безумний і тремтячи,
Він, у забаві мов дитячій,
Полову ще пересипає
І шепче: „Ні це ж жарт твій, боже!
Бо щоб над мужиком нещасним
Ти так знущавсь, це бути не може!“

1880.

ІХ. УКАЗ ПРОТИ ГОЛОДУ

Голод вибух в перським краю:
В найбагатших городах
Бідні з голоду вмирають
По бульварах і садах.

Вчув це Періс, цар суворий,
І розлютивсь. „Що це знов!“
І на голод спосіб скорий,
Не міркуючи, знайшов.

До славетних магістратів¹
Найбагатших в краю міст
Пописав і попечатав
Власноручно сюю вість:

„Цей указ мій царський, строгий
Всяк у серце хай бере:
Де один у місті вбогий
З голоду він нині вмере,

„Там я багача одного
Взять велю — чи круть чи верть,

¹ Магістрат — міське самоврядування.

Голодом в тюрмі підземній
Заморю його на смерть“.

І указ цей чудо справив:
Хоч як хліб подорожів,
Бідний все мав хліб і страви,
А багач не зубожів.

Х

Коли почуєш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зідхання і гіркий проклін,
Тужливий спів, дівочії дисканти¹,
То не питай: Цей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Це — емігранти².

Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зів'ялих, мов побите градом жито,
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти³
Навалені під ними і при них,
На лицах слід терпінь, надій марних —
Це — емігранти.

¹ Дисканти — найвищий голос.

² Емігранти — переселенці з однієї країни в другу.

³ Фанти — одяг.

Коли побачиш, як отих людей
Держать і лають і в реєстри¹ пишуть,
Як матері у виходках² дітей
Зацитькують, годують і колишуть,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас або переїдь по нас!“
Це в нас порядок.

¹ Реєстр — список.

² Виходок — вбиральня.

XI

На Підгір'ю села невеселі
Простяглися долом - долинами,
Мов край шляху на твердій постелі
Сплять старці, обвішані торбами.

Понад річку верби головаті
Довгі віти в воду похиляють;
Журавель поскрипує при хаті,
Босі діти по двору гуляють.

З - поміж верб та груш та яворини
Чорні стріхи глипають, нагнувшись,
Мохом вкриті, корчами калини,
Мов на вітер ті сичі, надувшись.

Похилились смерекові стіни,
Там і сям стемпльовані¹ дрючками,
Мов каліки, ждуть собі заміни,
Щоб спочить розбитими кістками.

¹ Стемпльовані — підперті.

Сліпуваті та тісні віконця
В старосвітських засувах ще ходять.
Чи лякаються ясного сонця
Ті, що вік свій в тих хатах проводять?

Не видати комина на хаті;
Вранці дим всю хату заповняє,
З стріхи буха, в'ється по загаті,
Хапле очі, слъози витискає.

В хаті піч трохи не в півкімнати
З запічком і припічком із глини,
Вічно тепла — то жолудок хати,
Величезний, як живіт дитини.

Хліб і страва — тут найстарша справа,
Ціль всіх змагань, замислів, турботи,
Мов родивсь цей люд лиш для роботи,
А на хліб вся праця йде кривава.

Ліжко газди¹ — п'ять дощок незбитих,
Сніп соломи і верета² зрібна³;
Тепла піч є для дітей неvkритих,
А для старших постіль непотрібна.

Слуги в стайні сплять — їх коні гріють,
А дівки на лаві, на запічку;
Про вигоду й думати не сміють,
Щоб лиш крижі випрямить за нічку.

¹ Газда — господар, хазяїн.

² Верета — рядно.

³ Зрібний — з селянського полотна.

І про одіж мало дбають нині:
Як кожух є й чоботи пасові¹,
Для газдині шнур коралів в скрині,
Для дівчат хустята шалінові,

Капелюхи хлопцям повстанії,—
То й весь празник є на довгі літа;
Буднішня одежа в хаті шита
З полотна, що вироблять хатнії.

¹ Пасові чоботи — шкіряні.

ХІІ. З ПОЕМИ „НОВЕ ЖИТТЯ“

Погідна ніч літня в підгірськім краю.
О, скільки чарів, скільки в ній краси!
Там в далі гори-велетні дрімають,
Тут цвіти, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко соловії в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні, чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у полі,
В городі коні спутані хрумтять
Траву росисту; пес в ^{вп}округ стодоли
Вартує; другий гавкнув з-поза хат
І стих... Про горе чи про кращу долю
В хатах малії і старії снять?...
Вітайте, ясні сні, на віках цього люду
І золотіть хоч ви життя їх, повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склепиться¹ чистий, тьмавий звід небес.
Кривавий місяць вирина за гаєм,
На хвилюку поза срібну хмарку щез

¹ Склепиться — розкинувся подібно до склепу.

І знов явився. Незміримим плаєм¹
Пливуть зірки, і скільки то чудес,
Святих, великих мрій о щастю і любові
О земле, в ніч таку нашіптують тобі!

О краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе.
О, чом же ти, хоч гарне, так нещасне?
Хоч вічно юне,— хоре та слабе?

Як радо дав би я для щастя люду твого
Пролити хоч сейчас всю кров із серця мого!
Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста й щира на проказу².
Не жертви тебе днесь, а бою з злом!
Побіду не виборюєсь відразу,
А треба в скварі³, в стужі йти пішком
Без стежки, кладки і без перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер для тебе, не вмирати.

Уміти жить — оце велике діло,
Найбільша загадка грядущих днів,
Щоби одним життям так не летіло,
Немов пусті вітри поверх степів
Або мов буря, що не лишить ціло
Нічого, а все ломить пів-на-пів,
А другим не повзло так важко в горю й бою
І не поїло їх отрутою гіркою.

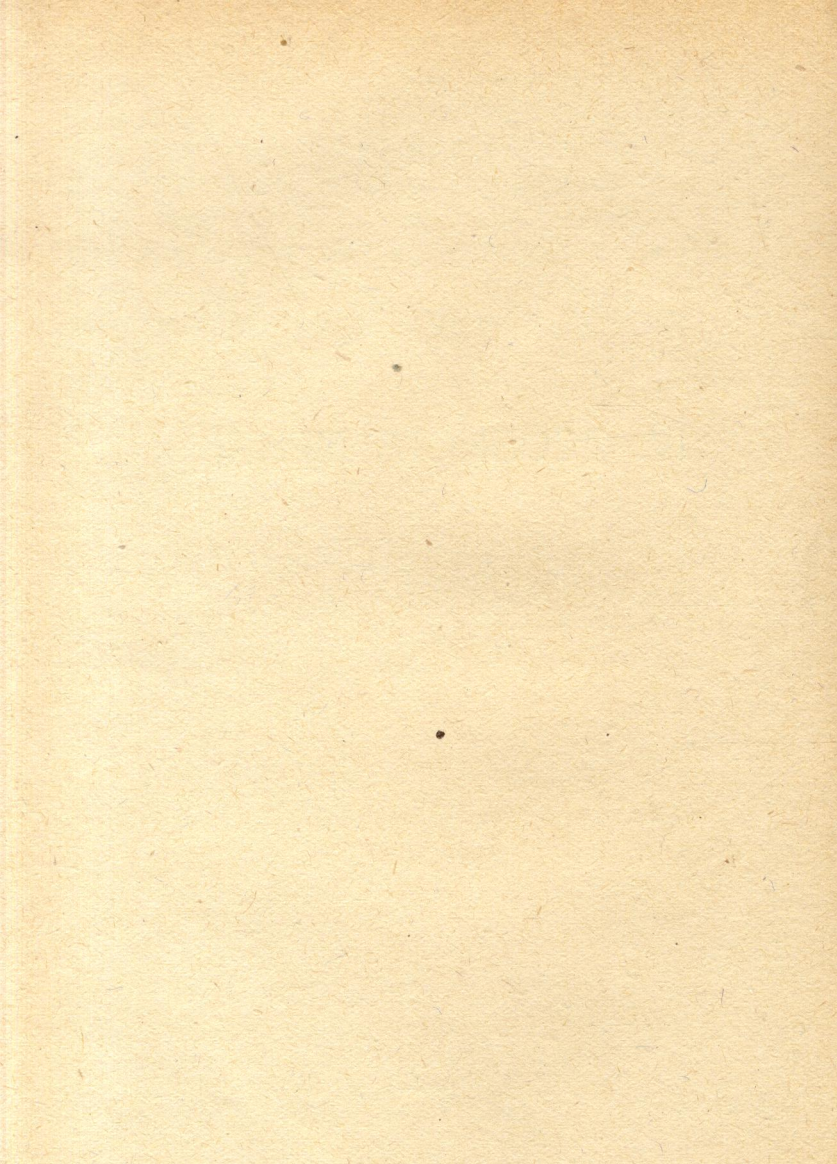
¹ Плай — гірська дорога.

² Проказа — хвороба.

³ Сквар — спека.

Уміти жити! Трудне, високе вміння,
Котрого жадна книга не навчить,
А лиш навчає досвід і терпіння
Й любов, що всіх ріднить і єдинить.
Щаслив народ, щасливе покоління,
Що зможе жити як слід, зуміє жити!
Для нас же, по котрих котилась доля
валом,
Нове життя є днесь лиш пісні ідеалом.

IV. ОСОБИСТА ЛІРИКА

І. МОЙОМУ ЧИТАЧЕВІ

Мій друже, що в нічну годину тиху
Оці рядки очима пробігаєш,
І в них народньому заради лиху,
Чи власним болям полекші шукаєш,—

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в
діброві,

В очах вогонь сльозу згасить захоче,—

Благословлю тебе, щоб аж до скону
твого

Доніс ти серце чисте й щиру душу,
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.

1905

II. СОНЕТ¹

Благословленна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Початок в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

¹ Сонет — вірш, в якому повторюються два рази в першій половині чотири рядки на дві рими і в другій половині — три рядки на три рими.

III. НЕ ВИНЕН Я...

Не винен я тому, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть мені!
Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста,
А в хвилях неволі, задуми тяжкої
Самі уста
Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум:
Моя бо й народня неволя, то мати
Тих скорбних дум.

IV

Непереглядною юрбою
Ідуть за днями дні мої
Так страшно одностайні всі,
Як олов'яні хмари ті,
Що звільна линуť надо мною.

Без діл, з закутими руками,
Без мислей деревію я,
Минає молодість моя,
Мов чиста річка степова
Безслідно гине між пісками.

Гинь, гинь, хоч жити ще не
вспів,
І слід загине за тобою,
Розслизнеться, мов сніг весною —
Лиш в серці тиск важкого болю
Єдиний слід минулих днів.

1880

V

Догоряють поліна в печі,
Попеліє червоная грань...
У задумі сиджу я вночі
І думок сную чорную тканьь.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро то горе згасить
В моїм мізку думки огняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кипить і нутро все в огні —
Вколо ж мур і неволя бліда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.

VI

Відцуралися люди мене!
Цей та той надійде і мине!
Тільки боязно скося зирне...
Чи бояться ті люди мене?

Я блукаю, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серці чую слова, мов докір:
„Ти проклятий один серед них!“

Самотою ходжу я, мов блуд,
З горем в серці нестерпно
важким...

Всі знайомі минають, ідуть —
Поділитися горем ні з ким.

Якби в сльози кривавії знов
Міг я все своє горе розлить.
Я би виплакав всю свою кров,
Щоб нічого з людьми не ділить.

VII

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріядами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

VIII

Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь вогнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересхла;
Різкі, сухі мої зробились речі —
Пора худого жнива надійшла.

Худее жниво! Сіялось мабуть
Замало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть, —
Важку ворожать осінь нам зірниці.

IX

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я червяк!
В мене серце, нерви хорі,
Не подужають ніяк.

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь...
Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я слабий, над труси трус.

Сам від себе геть, за море
Я тікаю... Чи втечу?
Я — кайданник! Власне горе
За собою волочу.

Х

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот,
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава,— що мені тепер?
Я умер!

Хоч вались про мене весь сей світ,
Хоч брат брата тут мордуй і ріж,—
Нічого мені тепер глядіть,
Нічого вже добиваться більш!
В моїм серці вбитий гострий ніж
І на віки душу я запер,—
Я умер.

Хай побіда світла вас манить,
Хай надія додає вам крил,—
Та моя надія ось лежить:
Я—судно без маштів¹ і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер,—
Я умер.

¹ Машта — щогла.

XI

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці й турботи і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг — чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи вогник мій,
та полум'ям не бухав, більш
димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром
бився,
та не високо плив в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

XII

Заки умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіялка мила,
що в'яне у пустому бур'яні,—

я раз іще б хотів простерти крила
і побуять свобідно в вишині
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі донині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакати піснями їх ось тут?

XIII

Я поборов себе, з корінням вирвав з
серця

усі ілюзії¹, всі грішні почуття,
надії, що колись вільніше ще дихнеться,
що доля ще й мені всміхнеться,
що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрікся їх на все. У тачку життєву
запряжений, як наймит той похилий,
я мушу так її тягти, покіль живу!
І добре чую це, ярма не розірву
і донесу його до темної могили.

Мені не жаль життя, бо що ж воно
давало?

Куди не глянь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
і інших загірав, аж на кінці не стало
у власнім серці запалу, ні віри.

¹ Ілюзія — омана.

XIV

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке та млісне,
все, що втіша, і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі гудь в'ялить.

Мої ви сльози і мої зідхання,
і пестощі короткі, й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталі
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!¹

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить,
і скрип той чує поле болотисте,—

оттак душа моя тепер терпить,
слаба, безкрила, холодом прибита,
мов ластівка у річці зиму спить²

¹ Емаль — полива.

² Народне повір'я, що ластівки зимою не відлітають, а сплять у річках у воді.

XV

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся як тихе зідхання!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може
вгадати

Красу всю зеленого гаю?
Хто визнає, який я чуття скарб
багатий

В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молодії
Розтративши марно, без тям,
Жебрак одинокий назустріч недолі
Піду я сумними стежками.

XVI

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша іва;
Ой, між усіми дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа;
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгорі —
Її чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потопає,
Та її голос — пшеничний колос,
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горе:
Я навік її втратив.

XVII

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не
пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і
грому.

Не страшно і грому,

І світло люблю я, купаюся в ньому

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуся, бо сили не маю,

Бо сили не маю.

Червоні ягідки додолу схиляю,

Додолу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив як хмара,
Отінив як хмара.

XVIII

Полудне.

Широкее поле безлюдне.

Довкола для ока й для вуха

Ні духа!

Ні сліду людей не видать...

Лиш трави, мов море хвилясте,

Зелене, барвисте, квітчасте,

І сверщики в травах тріщать.

Без впину

За річкою геть у долину

І геть аж до синіх тих гір

Мій зір

Летить і в тиші потопає,

У пахощах дух спочиває,—

У душу тепла доливає

Простір.

В тім — цить!

Якеж то тихеньке ридання

В повітрі, мов тужне зідхання

Тремтить?

Чи це моє власне горе?
Чи серце стріпалося хоре?
Ах, ні! Це здалека десь тільки
Доноситься голос сопілки.

XIX

Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мушиш замовкнень і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зо сцени зійти.

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать про любов.
З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне, напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій.

XX

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Та ж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням
рвати.

Важко плуг скрипить у чорній
скибі
І квітки зідхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сім'я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

XXI

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер віє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза¹.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворухиться. Завмерло все,
Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворухить
Вітровий подих.

Але цить! Це що?

Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії зеленуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тінь голосу зідхання
Чутне лиш серцю, та яке ж болюче,
Яке болюче!...

„Тату! Тату! Тату!

¹ Павза — зупинка, перерва.

Це ми, твої невродженії діти!
Це ми, твої невиспівані співи,
Перед часом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам
руку!
Поклич до світла нас! Поклич до
сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут не гинем!“

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!
Я сам оце лежу у темній ямі,
Я сам гнию тут до землі прибитий,
А з диким реготом по моїй груді
Тупоче, б'є моя лихая доля!

І ще раз чути: „Тату! Тату! Тату!
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, коверцем пишнобарвним
Розстелимось під твоїми ногами.
Лише тепла нам! Серця! Серця!
Серця!“

Де ж я тепла візьму вам, небожата?
Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка.

XXII

Якби ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти певно б поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривить і поганить
І троїть на весь вік — як би ти знав оце!
Ти б злість свою неначе пса гризького
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, як багато горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як багато лиць, за дня веселих, миється

До подушки гарячими слізьми!
Ти б зір і слух свій нагострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною зминав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському
безголов'ю,—

Якби ти знав!

Якби ти знав! Та це знання предавнє;
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.

XXIII. З ПОЕМИ „ЛІСОВА ІДИЛІЯ“

ПРОЛОГ

На романтичного¹ коня сідаю.
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчасту країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що мов море гра,
Що зелені вдягає стрій святочний,
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озірце обсіли.

¹ Крилатий кінь Пегас, образ поетичного надхнення.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать:
Морозом бита, ярим сонцем гріта,
Вона лиш те живить, що має міць тривать
У всю красу, у весь свій страх одіта, —
Однако їй кормить і руйнують;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.
На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь,
І того ж дуба підгриза їх рід;
Ось гадина на сонці вигріваєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить, —
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтючими руками
Великих тайн: хто ми і по що ми?
Тут силогізмів¹ сіть думок не ловить,
Природа серцю щиру правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вцитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати,
І свистом дрозда знов будив зі сну...

¹ Силогізм — висновок.

Я плакав, як прийшлось його лишати,
І шлях верстать по груді¹ та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється,—
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, вогонь згасає мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є, мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу
І коштував знання чудовний плід,
І душу з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до ліса. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга
І виплачусь і виговорюсь знов,
І вирвусь із утопаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

¹ Купи грудок.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь — пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької¹ роботи,
І зломи й виверти й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я мовив:

От так то нам зустріться довелось!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Ліс мовив:

З твого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я мовив:

Життя воєнним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.

Війна! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін.

Здобув успіх — куди там гомоніти,
Що ран і сліз і праць коштує він!
А впав у бою — люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

¹ Трацький — лісопильний.

XXIV

У сні зайшов я в дивну долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа, пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблом на збоччях хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була величня тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких
Мабуть ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'яких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках
І кожну квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кожної ростинок по листку
І бережно у кошики складають.

І, бачачи забаву їх таку,
Я мовив: „На що ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?“

І мовила одна: „Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових це;
І не на страву — сита наша хата.

„А хто до уст листок цей занесе
І розгризе і сок його скоштує,
У того серце розкішшю стрясе;

„У того смілість душу напростує,
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

„Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш, мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінить.

„Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любові.
Кааф у нас зоветься та ростина“.

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
„А ти не рад листків тих скоштувати
І занести їх там, своїй верстві?

„Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?“

І кинувсь я листки ті дивні рвати.
Ось вам пучок їх. Нате та гризить!

V. НАВЧАЛЬНА ЛІРИКА

I. SEMPER TIRO¹

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: Мало!

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: Ні, буду твоїм
паном.

Не вір цим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза!² Вабить, надить і манить,

¹ „Завжди учень“. В цьому віршеві Франко виявляє свої погляди на поезію, яку підносить дуже високо й навіть уважає за ліки на його духовну самотність.

² Муза — богиня поезії у стародавніх греків.

Щоб виссать „я“ твоє, зробить з тебе
начиння

Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її звенить:
„Ти будеш майстром, будеш паном тонів
І серць володарем і владником мільйонів“.

О, не дури себе, ти молодая ліро! ¹
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде за пахуще миро ²
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно — *poëta semper tiro* ³.

¹ Ліра — старогрецький музичний струнний струмент.

² Миро — рослинне масло.

³ Поет - всеучень (*tiro* — новобранець, новак у справі).

II

Поете, тям, на шляху життєвому
Тобі перлини - щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям, зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері¹ мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій — то міць суггестій², зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

І серце чулее на те лиш взяв ти,
Щоб кожному в день скорби пільгу ніс,
І в горю слово теплеє сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не протягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

¹ В сфері — в галузі.

² Суггестія — всилення.

Та не міркуй, що родивсь ти на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого тобі цей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріумфи¹ хвилеві,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незв'ялий чистоти і ласки
І простоти, мов квіти полеві.

У маскарад² життя іди без маски,
На торжище цинізмів³) і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг
І дзеркало й обнова. *Guarda e passa*⁴.

¹ Тріумф — перемога.

² Маскарад — машкара.

³ Цинізм — безсоромність.

⁴ Глянь — і минай (цитата з Данте).

III

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
Понад світом кружить;
А скоріш завізьмись
В світі праведно жить.

IV

Себе самого наперед
Застав робить, що слідує,
А лиш потому інших вчи,—
Тоді з дороги не схибиш.

Ти сам себе таким зроби,
Щоб інших ти навчити міг;
Сам над собою запануй,
То запануєш над людьми.

Хто сам себе опанував,
Найтяжчу річ він доконав;
Хто сам себе оберіга,
Той безпечніший від усіх.

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясно ціль пізнай,
До неї просто поспішай.

V. ПРИТЧА¹ ПРО ЖИТТЯ

Було це в Індії.

Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього
Голодний лев. Побачивши звірюку
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік що духу.
Тікаючи, наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертати, не було де схритися,
А звір вже близько. Бачить чоловік,
Що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Не довго думаючи, він чепився
За ту берізку; держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відіхнув і дроз смертельна

¹ Притча — приповідь.

Потрохи втихла. І почав тоді
Сірома озиратися довкола,
Де він і що з ним?

Перший зирк¹ його
Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора.
Що за притичина? Глядить: дві миші,
Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно і ненастанно й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбіг над пропасть і його побачив
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів згори, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік.
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пащеку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло і холодним потом
Все тіло облилось.

¹ Зирк — погляд.

Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! Це
Гадюка звита в клубок, що в щілині
Дрімала. Рад був скрикнути чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молитися, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний
Він висів, певний, що в найближчій хвили
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ногу вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде змії в пащеку.
А втім — о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік
Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком.
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору і устами
Досяг щільник і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона¹, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,

¹ Дракон — крилатий змій.

Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, високу розкіш раю.

Готама Будда ¹, Азії світило,
Очима духа бачив цю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив:
„Цей чоловік, брати, то кожний з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас окружають,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами—то є смерть;
Дракон внизу—то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла—день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають.
А та гадюка під ногами, браття,
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі
Назавсідги відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепившись,
Міркуємо спастися від заглади ²,
Це людська пам'ять—щира та коротка.
Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось, те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взять не може:
Це чиста розкіш братньої любови,

¹ Готама Будда — основоположник релігії в Хіні, Японії, Індії і т. д.

² Загибель — загибель.

Це той чудовий мід, якого крапля
Розширює життя людськеє в безмір,
Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минущих —
В простори, повні світла і свободи.
Хапайте сквапно каплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любови та бажанню
Братерства, у надії, у змаганню
До вищих, чистих цілей є ваш рай“.

VI. ПРИТЧА ПРО ВІРУ

На Цейлоні святому
Є кипарис¹ високий,
Розкішний, тисячлітній,
У світі самотній.

Журчить з його коріння
Малесенький поточок;
Ніхто не тямить, щоб він
Зронив один листочок.

Як перший лист ізронить,
То твердо вірять люди:
Хто з'їсть отой листочок,
Той вічно жити буде.

І довгі вже століття
Побожнії буддісти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти².

Звернувши очі вгору,
Перебирають чотки³,

¹ Кипарис — дерево з породи хвойних.

² Акафіст — похвальна церковна пісня.

³ Чотки — пацьорки, буси.

І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.

І ждуть собі безсмертя,
І мруть один за одним,—
Нові приходять з серцем
Прагнущим і голодним.

І ждуть того листочка —
Ніяк не відірветься!
І ждуть і мруть в тій вірі,
Що хтось його дождеться.

VII. ПРИТЧА ПРО ПРИЯЗНЬ

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина,

І мовив, звівши голову стару:
„Мій синку, швидко я мабуть умру.

„Дав бог мені прожити много літ,
Добра надбати і пізнати світ.

„Добро тобі лишаю. Не марнуй
Його, та й понад міру не цінуй.

„Не думай в нім мету життя знайти,—
Це сходи лиш до вищої мети.

„Та крім добра ти маєш, синку, те,
Що найважливіше — серце золоте,

„Досить науки і здоровий ум,
І вже пройшов ти молодости шум.

„Одного лиш бажаю ще тобі,
Щоб мав ти друга щирого собі“.

Син мовив: „Татку, дяка вам і честь!
Та в мене друзів щирих много єсть“.

„О, синку, много при їді й вині,
Та в горю допомогти — напевно ні!

„Я сімдесят п'ять літ проживши, вспів
Знайти одного лиш — та й то напів“.

„Ні, татку, — мовив син, — з моїх друзяк
Піде за мене кожний хоч на гак!“

Всміхнувся отець. „Щасливий, синку, ти,
Та я би радив пробу навести.

„Заріж теля і запакуй у міх,
А нічцю йди з тим до друзяк своїх.

„Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!“
Проси, щоб захистив тебе і скрив.

„Своїх отак попробуй, а потім
Застукай і в мого друга дім“.

Послухав син. Як смерклося цілком,
Пішов важким нав'ючений мішком.

До друга найлюбішого воріт
Застукав: „Живо, живо отворіть!“

Явився друг. „Це що тебе жене?“
„Я чоловіка вбив! Сховай мене!“

Та цей, не відчиняючи воріт,
Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід

„Ти хочеш у тяжку біду вплескати?
Аджеж коли почнуть тебе шукать,

„То де ж підуть насамперед? Сюди!
Бо знають, що я друг твій! Геть іди!“

Пішов по інших своїх друзях син,—
Не скрив його, не втішив ні один.

А дехто мовив: „Забирайся ти!
Я зараз мушу властям донести.

„Аджеж всі знають, як дружили ми,—
Ще скажуть, що до спілки вбили ми“.

Оттак всю ніч продвигавши свій міх,
До батькового друга він прибіг.

„Рятуйте, дядьку! Я людину вбив,
Та вже й у місті шуму наробив!

„Ось труп! Там десь погоня вже жене!
Ой пробі, скрийте трупа і мене!“

Старий живенько замки відкрутив
І з міхом парубка в свій дім пустив.

„Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут!
А трупа десь я впру в безпечний кут“.

Замкнув ворота, взяв на плечі міх —
Та парубок упав йому до ніг.

„Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні!
Ніяке зло не сталося мені“.

І він сказав йому батьківську річ
І все, що діялося з ним сю ніч,

І як подвійно тут він скористав:
Фалшивих друзів збувсь, а вірного пізнав.

VIII. ПРИТЧА ПРО НЕРОЗУМ

Стрілець сильце заставив —
Спіймалась пташка вмиль;
Він взяв її, щоб зараз
Головку їй скрутить.

Залебеділа пташка:
„Ой, стрільче, стій, пожди!
Я, пташечка маленька,
Що з мене тут їди?“

„Пусти мене на волю,
Я дам тобі за те
Три добрії науки
На все твоє життє“.

Стрілець мій здивувався.
„Чи бач, ця дробина
Мене навчати хоче!
Ну, що там зна вона?“

І мовить: „Добре, пташко!
Коли з твоїх наук
Я хоч що то змудрію,
Тебе пушу я з рук“.

І мовить птах: „Не жалуй
За тим, чи зле, чи гоже,
Що сталося раз і більше
Відстатися не може“.

Стрілець подумав: „Правда!
За тим жаліть не гоже,
Що сталося раз і більше
Відстатися не може.

І мовить птах: „Не рвися,
Завдавши серцю скрути,
Що зробиш — розробити,
Минуле знов вернути“.

Стрілець подумав: „Правда!
Шкода бажань і скрути,
Що зробиш — не розробиш
Що сталося — не вернути“.

І мовить птах: „Ніколи
Не вір ні в які дива,
Не вір ні в яку вістку,
Що просто неможлива!“

Стрілець подумав: „Правда!
Чимало плещуть дива,
А розміркуєш — скажеш:
„Це сплітка неможлива!“

„Гаразд — сказав він — пташко!
Не злі твої науки.
Лети ж собі й стрільцеві
Не попадайся в руки“.

І пурхнула пташина,
На близькій гілці сіла,
І, до стрільця звернувшись,
Таке йому повіла:

„Ей, та й дурний ти, стрільче,
Що дав мені здуриться!¹
А мною ти, небоже,
Міг добре поживиться!

„Бо знай, в моїй утробі —
Якби ти знав оце! —
Є перла так велика,
Як струсове² яйце!“

Стрілець аж зойкнув з жалю.
„А, що ж я наробив,
Що так без застави
Великий скарб згубив!“

І він підбіг під гілку
І скочив, що є сил,
Щоби спіймати пташку, —
Та ба, немає крил!

А потім мовив: „Пташко,
Пташиночко моя!
Вернись до мене! Буду
Тобі за батька я.

„У клітку золотую
Всаджу тебе я сам

¹ Здуриться — обдурити.

² Струс — великий птах.

І все, чого захочеш,
Тобі я радо дам!“

Пташина відповіла:
„Дурний ти є, як був!
Всі три мої науки
Відразу ти забув!

„Зробив ти добре діло,
Мені летіть велів! —
І зараз по хвилині
Сам того пожалів.

„А потім забажав ти
Мене дістать ще раз,
І просьбою вернути
Назад минулий час.

„А чом? Бо несуразним
Повірів ти словам,
Що в мні є перла більша
Удвоє, ніж я сам“.

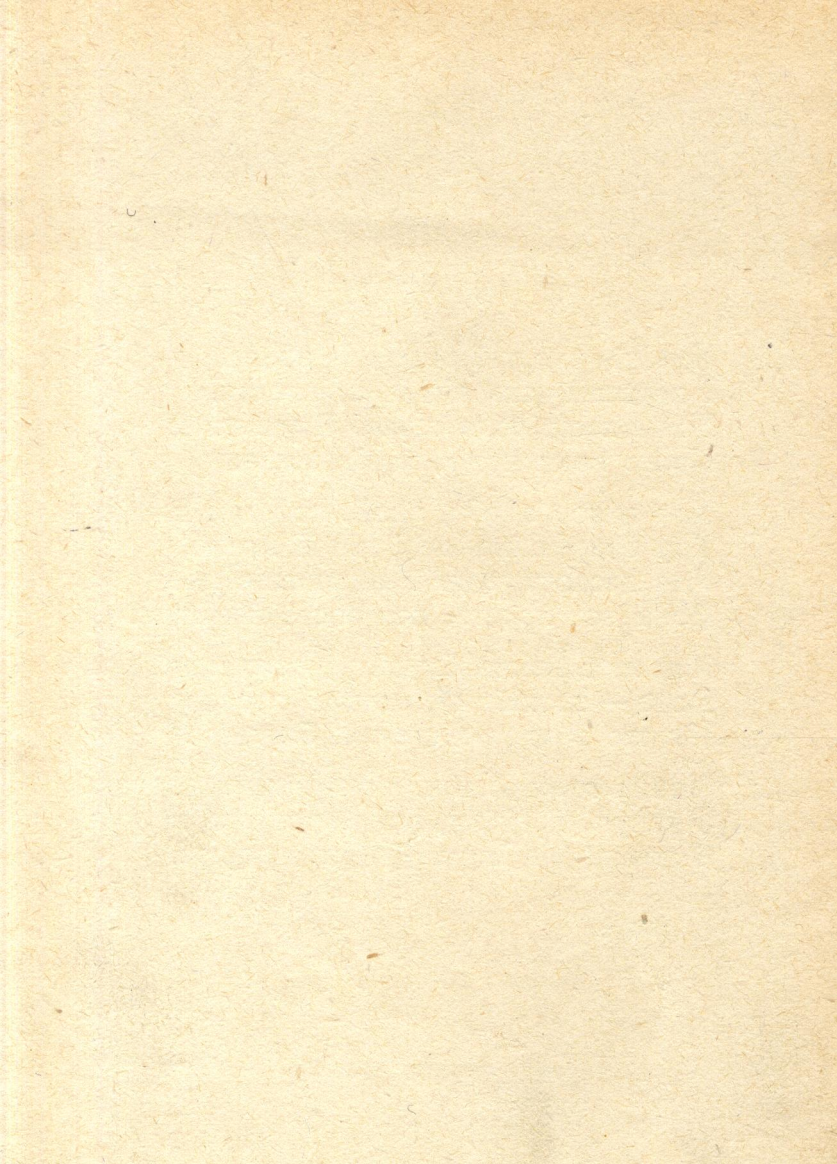
ІХ. НАУКА

Хоч вічно злий тиран її вбива,
І переслідують підніжки власти,
Хоч пільма рада в гріб її укласти,
Проте вона вовік, вовік жива.

Хоч вихор злоби, знай, при ній шаліє,
Хоч божим іменем і піп її клене,
Хоч деспота рука її визнає гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.

Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Хоч в горю й тьмі розпучними словами
Кленуть її людці, вона проклять не чує,
І для добра їх раз-у-раз працює.

ЗМІСТ

	Стор.
Іван Франко. Вступна стаття Ів. Ткаченка	3

І. Боротьба

Гимн	19
Товаришам із тюрми	21
На суді	23
Милосердним	26
Semper idem!	28
Всюди нівечиться правда	29
Товаришам	31
Не люди наші вороги	33
Недовго жив я в світі ще	34
Ви плакали фалшивими сльозами	36
Бувають хвилі	37
До моря сліз	38
Нехай і так, що згину я	39
Тяжко, важко свій вік коротати	40
Думка в тюрмі	41
Не бійтеся тюрми!	43
Беркут	44
Безкраї, чорні і сумні	47
Не покидай мене, пекучий болю	48
Місяцю, князю!	50
Сидів пустинник	52
Все йде, все минає	53
Корженкові	54
Страшний суд	56
Поединок	70
Човен	77
Каменярі	80
Ідилля	83

	Стор.
В глибокім, темнім пралісі	88
Конкістадори	90
Як те залізо	92
Анні П.	93
Пісня і праця	95
Декадент	97
Антошкові П.	99
Сідоглавому	101
Наймит	103
На ріці вавилонській	107
Пролог до поеми „Мойсей“	110

II. Природа

Привіт тобі	115
Дивувалась зима	116
Гримить! Благодатна пора	118
Гріє сонечко	119
Вже сонечко знов по лугах	121
Земле, моя всеплодющая мати	122
Не забудь, не забудь	123
Ще щебече у садочку соловій	125
Весно, ох, довго ж на тебе чекати!	126
Рад би я, весно	128
Ой, що в полі	129
Веснянії пісні	131
Журавлі	133
Тихенько річка котить хвилі	134

III. Село

Рідне село	137
У долині село лежить	138
Маленький хутір	139
В село ходив	140
Ось панський двір	144
Найгірше я людей боявсь	146
З голоду й нужди вмирає мужик	147
Голод	148
Указ проти голоду	151
Коли почуєш, як в тиші	153
На Підгір'ю села невеселі	155
З поеми „Нове життя“	158

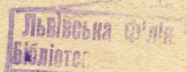
IV. Особиста лірика

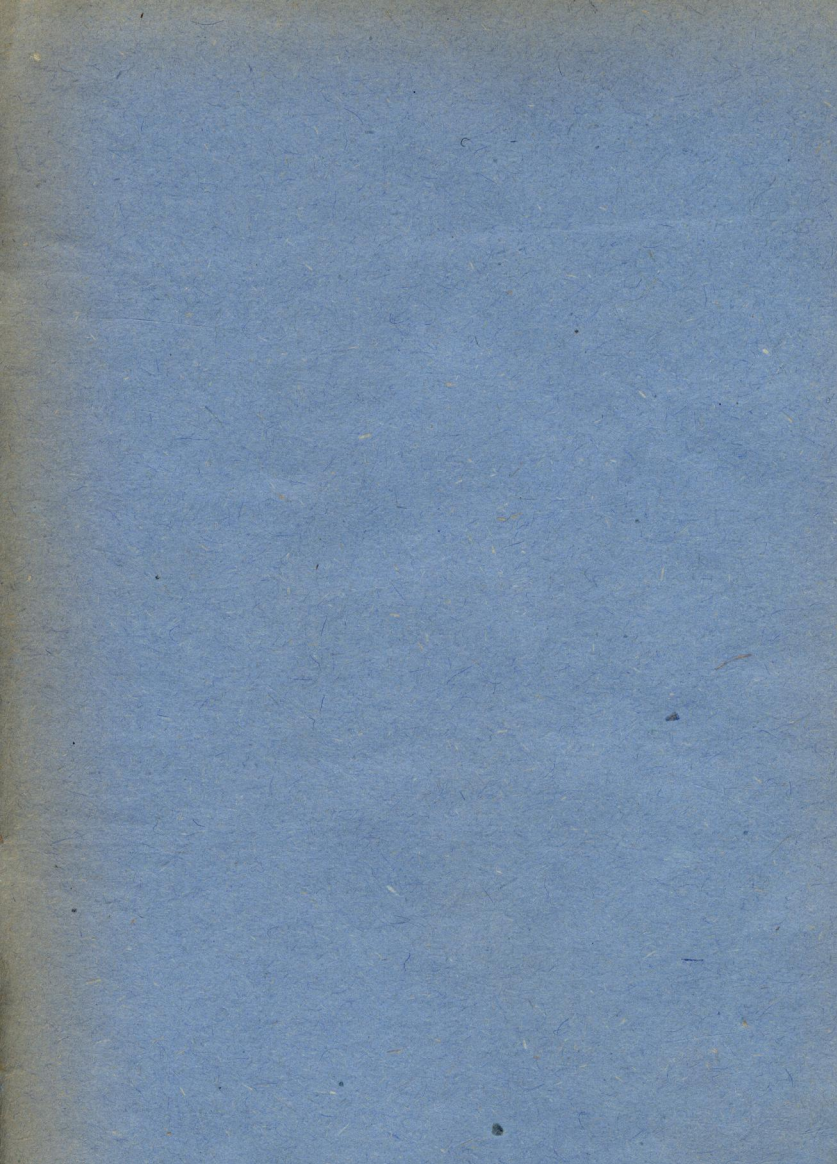
Мойому читачеві	163
Сонет	164
Не винен я	165

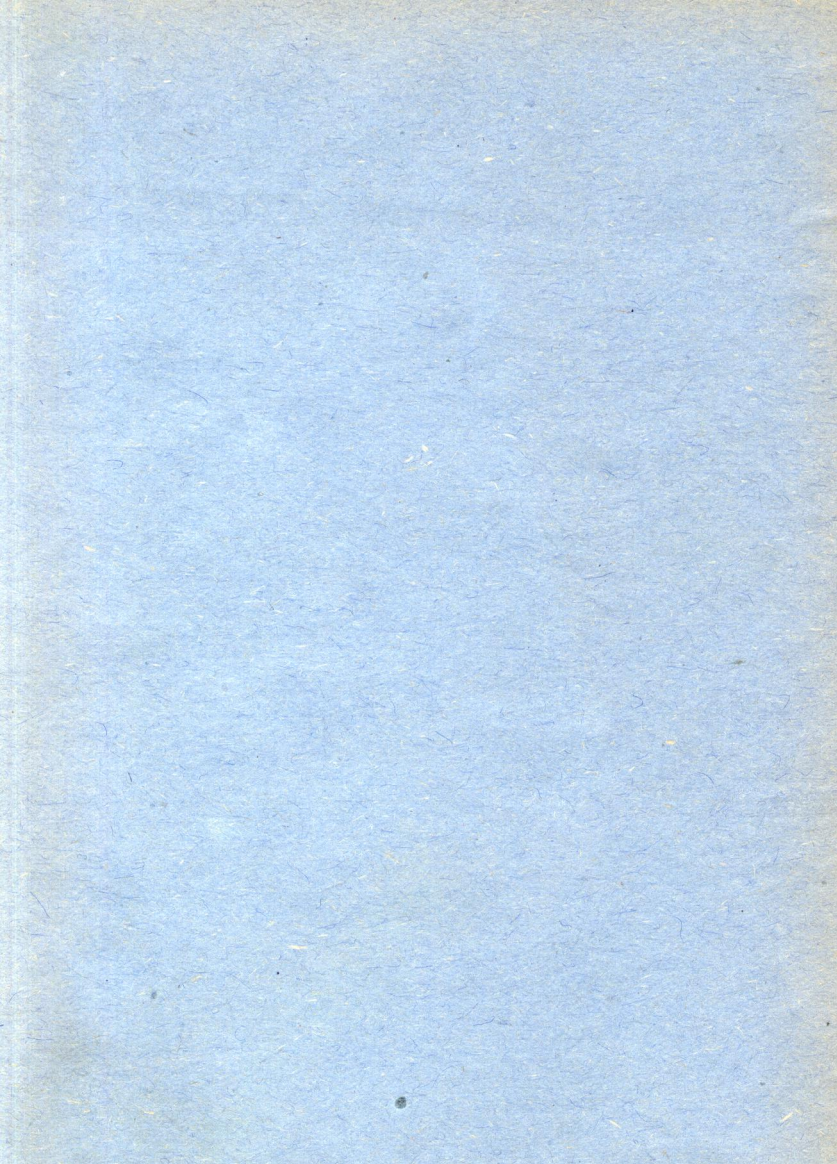
	Стор.
Непереглядною юрбою	166
Догоряють поліна в печі	167
Відцуралися люди мене	168
Сипле, сипле, сипле сніг	169
Як віл в ярмі	170
Смійтесь з мене	171
Байдужісінько мені тепер	172
Я згадую минулеє життя	173
Заки умре	174
Я поборов себе	175
Я не скінчу тебе	176
Розвійтеся з вітром	177
Зелений явір	178
Червона калино	179
Полудне	181
Пісне, моя ти	183
Я не жалуюсь на тебе	184
Опівніч. Глухо. Зимно	185
Якби ти знав	187
З поеми „Лісова ідилія“	189
У сні зайшов я	193

V. Навчальна лірика

Semper tiro	199
Поете, тям, на шляху	201
Не високо мудруй	203
Себе самого наперед	204
Притча про життя	205
Притча про віру	210
Притча про приязнь	212
Притча про нерозум	215
Наука	219

31.761

$\Phi \frac{I}{B-410n}$

1929